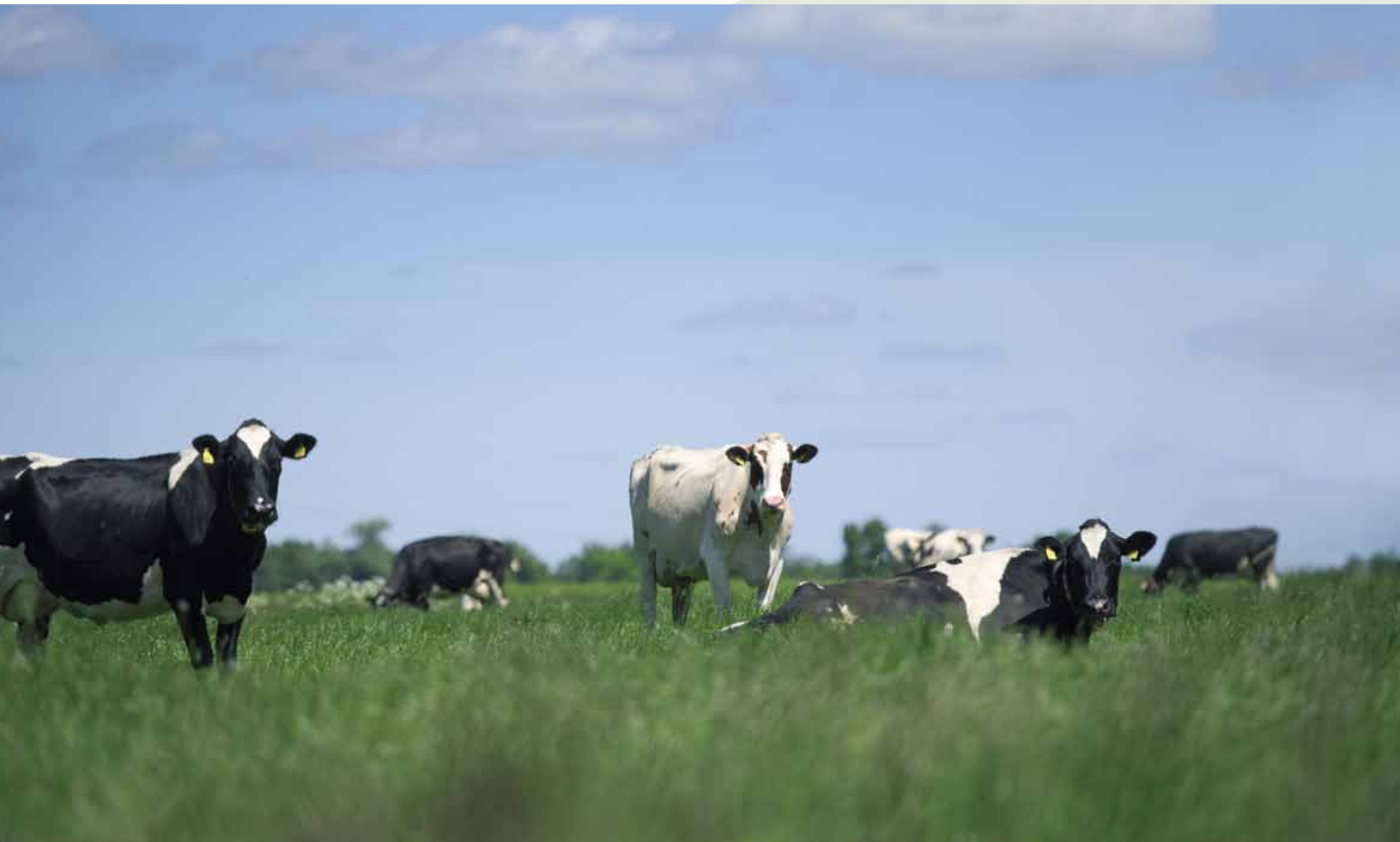

Goed boeren in
kleinschalig landschap

Goed boeren in kleinschalig landschap

PROJECTRESULTATEN

Colofon

Goed boeren in kleinschalig landschap

Postbus 240 - 8000 AE ZWOLLE

Telefoon 088 888 66 77

E-mail info@gbkl.nl

Internet www.gbkl.nl

Tekst en vormgeving: Iris communicatie & reclame

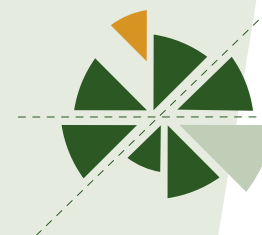
Fotografie: Projecten LTO Noord en Hans Menop

Druk: Weevers Grafimedia

December 2013

Goed boeren in kleinschalig landschap werkte bijna drie jaar lang aan een sterke landbouwsector met toekomstperspectief en het behoud van het karakteristieke landschap van Nationaal Landschap Noordoost-Twente. In deze uitgave zetten we de resultaten van drie jaar *Goed boeren in kleinschalig landschap* op een rij.

Goed boeren in kleinschalig landschap is een initiatief van de provincie Overijssel en LTO Noord. De uitvoering is in handen van Projecten LTO Noord.

Goed boeren in
kleinschalig landschap

Inhoudsopgave

3. Colofon
5. Voorwoord
6. Over Goed boeren in kleinschalig landschap
8. Startbijeenkomst in Weerselo
10. Projecteffecten
12. Drie succesvolle boerenfietstochten
14. Praktijkvraag Behoud cultuurhistorische gebouwen
18. Praktijkvraag Gezamenlijk landschapsplan Saasveld-Gammelke
20. Praktijkvraag Landschapsvereniging
22. Praktijkvraag Perspectief jonge ondernemers
26. Praktijkvraag Landschapselementen betrekken bij kavelruil
28. Praktijkvraag Duurzaam ondernemen in Noordoost-Twente
30. Praktijkvraag Samenwerking agrarische ondernemers en Twence
32. Praktijkvraag Samenwerking stoppende en groeiende bedrijven
34. Praktijkvraag CO₂-neutraal bedrijf
36. Praktijkvraag Mest(overschot) Noordoost-Twente
38. Praktijkvraag Structuurrijk voer
40. Praktijkvraag Gebiedscollectief Noordoost-Twente
44. Praktijkvraag Gebiedsproces Natura 2000
46. Praktijkvraag Mest/mineralengebruik

Samen verbonden met Noordoost-Twente

Voorwoord

Goed boeren in kleinschalig landschap zit erop. Bijna drie jaar hebben we als gebied hard gewerkt aan een toekomst voor boerenbedrijven, aan behoud van het karakteristieke landschap en aan economische groei. Met deze brochure lopen we deze periode langs: de praktijkvragen die zijn uitgewerkt, de verhalen erachter en de resultaten die we samen bereikten.

Het project startte voortvarend met een goede bijeenkomst in mei 2011. Met het resultaat van Grootschalig boeren in kleinschalig landschap als uitgangssituatie, zijn we als platform en team van Projecten LTO Noord aan het werk gegaan. Vanuit landbouw en landschap werden praktijkvragen ingediend bij ons platform. Kwalitatief goede vragen, waar Noordoost-Twente winst mee kon boeken. Vragen die door het platform positief zijn beoordeeld, bleven gemonitord tot de afronding. *Goed boeren in kleinschalig landschap* bood landschap, boeren en economie gerichte oplossingen. Uniek.

Goed boeren in kleinschalig landschap heeft Noordoost-Twente ook daadwerkelijk winst opgeleverd. Winst in de vorm van een versterkte landbouwsector met toekomstperspectief, behoud van de karakteristieke gebouwen en het landschap en tevens verbetering van de economische bedrijvigheid. Maar ook

winst in de vorm van verbondenheid. Met boeren, burgers, overheden en natuur- en landschapsorganisaties hebben we samen gewerkt aan de invulling van de praktijkvragen. Samenwerken zorgde ervoor dat we elkaar weer weten te vinden, vertrouwen in elkaar hebben en op elkaar durven bouwen. Die verbondenheid sterkt mij in het vertrouwen dat *Goed boeren in kleinschalig landschap* is afgerond maar niet stopt. Als gebied gaan we dóór. Er blijven vragen vanuit de praktijk komen, die een oplossing verdienen. En daar ligt meteen een prachtige uitdaging voor één van onze succesvol uitgewerkte praktijkvragen: de kersverse vereniging Gebiedscollectief Noordoost-Twente, de perfecte kapstok voor nieuwe projecten in ons prachtige en sterke Noordoost-Twente.

Ik wens u veel leesplezier en inspiratie.

Gerald Aveskamp

Voorzitter platform *Goed boeren in kleinschalig landschap*

Goed boeren in
kleinschalig landschap

De platformleden

Het platform was de spil binnen het driejarige project *Goed boeren in kleinschalig landschap*. De leden van het platform bepaalden of de ingebrachte vragen in behandeling werden genomen, gaven richting aan de aanpak en adviseerden de werkgroepen. De platformsecretaris bereidde de praktijkvragen voor. Het platform vergaderde elk kwartaal.

Gerald Aveskamp • voorzitter platform • melkveehouder in Losser • bestuurder LTO Noord Overijssel • perspectief creëren voor de landbouw • landschapselementen versterken

Roel Cazemier • burgemeester Dinkelland • oud-voorzitter koepel BoerenNatuur • verbinder tussen gemeenten • betrokken bij platteland en boer

René Geerts • oud-directeur Rabobank Twente Oost • voorzitter bestuur Rabobank • groot netwerk • financieel en bedrijfseconomisch inzicht • boer én landschap raken ons allemaal

Margriet Lenferink-van Klooster • vleesveehoudster in Fleringen • bestuurder LTO Noord Tubbergen • Landschapspanel Noordoost-Twente • jonge ondernemers

Antoon Nijland • beleidsmedewerker gemeente Losser • brugfunctie naar gemeenten in Noordoost-Twente • aandachtsveld landelijk gebied • denk in kansen en mogelijkheden

Lieke van Berkum • platformsecretaris • Projecten LTO Noord • praktische resultaten behalen voor grote groepen • toekomstgerichte landbouw kan in Noordoost-Twente

Over *Goed boeren in kleinschalig landschap*

Samen werken aan een toekomstgerichte landbouw

Het driejarige project *Goed boeren in kleinschalig landschap* (2011-2013) is gestart om een structurele bijdrage te leveren aan een sterke landbouwsector met toekomstperspectief en behoud van het karakteristieke landschap van Noordoost-Twente. Boeren, burgers, overheden, natuur- en landschapsorganisaties werkten hiervoor nauw samen.

Aanleiding: grootschalig boeren

Goed boeren in kleinschalig landschap was het vervolg op het project Grootschalig boeren in kleinschalig landschap. Dit project (2007-2009) onderzocht de ruimtelijke en economische ontwikkelingsmogelijkheden van de melkveehouderij in het Nationaal Landschap Noordoost-Twente.

Praktijkvragen

Uit het voorgaande project bleek dat reguliere groei van bedrijven moeilijk is in dit Nationaal Landschap. Toch moet er met het oog op de toekomst wat gebeuren in Noordoost-Twente. *Goed boeren in kleinschalig landschap* onderzocht vanaf het voorjaar van 2011 nieuwe perspectieven voor een goede ontwikkeling van de landbouw met behoud van het landschap. Het driejarige project werd geïnitieerd door LTO Noord en de Provincie. Uniek was dat gewerkt werd vanuit de praktijk. Boeren, burgers, overheden, landbouw-, natuur- en landschapsorganisaties konden op www.gbkl.nl ideeën en vragen indienen en problemen kenbaar maken. Deze zogenoemde praktijkvragen konden zijn gericht op innovatie, onderzoek, advies

en toepassingen. *Goed boeren in kleinschalig landschap* had als doel het antwoord op de praktijkvraag te geven, zodat vervolgens een grotere groep gebruik kan maken van de opgedane kennis en kunde.

Platform beoordeelde

Door de initiatiefnemers werd een platform ingesteld. Het platform vormde de kern van het project *Goed boeren in kleinschalig landschap*. De leden van het platform werden door de initiatiefnemers LTO Noord en provincie Overijssel gevraagd vanwege hun specifieke kennis en kunde. De leden van het platform beoordeelden de ingekomen praktijkvragen. Het platform adviseerde de vragensteller ook: zoek met deze vraag aansluiting bij het project Koeien & Kansen, daar hebben ze dit onderwerp al in behandeling. Verder kon het platform doorverwijzen, wanneer er bijvoorbeeld al bestaande initiatieven waren of de gemeente al een plan van aanpak had liggen.

Wanneer de vraag in de ogen van het platform geschikt was voor nadere uitwerking, dan stelde de platformsecretaris een plan van aanpak op. Hierin stonden het exacte doel en het gewenste resultaat

beschreven, alsmede de betrokkenen en het beschikbare budget. Voor de uitvoering van het plan van aanpak werd een werkgroep samengesteld met de benodigde kennis en expertise.

Minstens tien praktijkvragen

Het project *Goed boeren in kleinschalig landschap* kreeg de taak om in de drie projectjaren minstens tien praktijkvragen in behandeling te nemen en een antwoord te geven. Op de website www.gbkl.nl werd het (tussentijdse) antwoord op de praktijkvragen gegeven.

Het antwoord op een praktijkvraag hoefde niet per definitie een oplossing te zijn. Conclusie kon ook zijn dat het antwoord op de praktijkvraag geen toegevoegde waarde biedt ten aanzien van een toekomstgerichte landbouw binnen het landschap van Noordoost-Twente.

Het project *Goed boeren in kleinschalig landschap* eindigde in december 2013.

Naar een toekomstgerichte landbouw passend binnen het Nationaal Landschap Noordoost-Twente.

Goed boeren in
kleinschalig landschap

De aftrap voor goed boeren

Startbijeenkomst in Weerselo

Goed boeren in kleinschalig landschap ging op 16 mei 2011 van start. De officiële aftrap werd gegeven met een startbijeenkomst in Weerselo. Ruim vijftig belangstellenden gaven acte de présence.

De bijeenkomst in zalencentrum Ensink in Weerselo startte op maandagavond 16 mei met een presentatie over het project *Goed boeren in kleinschalig landschap*. Doel van het project is een nieuwe impuls te geven aan een landbouw met perspectief in het Nationaal Landschap Noordoost-Twente. Opzet is dat de vragen die vanuit het gebied komen, een structurele bijdrage gaan leveren aan een toekomstgerichte landbouw passend binnen het Nationaal Landschap. De praktijkvragen die vanuit het gebied worden ingediend, komen terecht bij het platform dat onder leiding staat van melkveehouder en LTO Noord Overijssel-

bestuurder Gerald Aveskamp. Hij stelde tijdens de startbijeenkomst zijn team voor en wees de aanwezigen op de kansen van het project. 'Er kan heel veel in dit gebied, als we maar de juiste keuzes maken. We gaan in dit project voor maatwerk.'

Na de presentatie konden de ruim vijftig aanwezigen vragen stellen over het project en het platform. Veel aanwezigen benadrukten dat *Goed boeren in kleinschalig landschap* vooral ook effectief moet zijn: de praktijk moet ook écht wat kunnen met het project. Platformlid René Geerts hield de aanwezigen voor dat het platform geen beleid kan maken, maar wel degelijk

invloed heeft op het bestuurlijk niveau. Wethouder Koegler van de gemeente Dinkelland reageerde hierop met de opmerking 'dat als het platform met een advies komt, wij als gemeente daar niet zomaar omheen kunnen.'

Aan het eind van de bijeenkomst konden de aanwezigen in een persoonlijk gesprek met de platformleden meer over *Goed boeren in kleinschalig landschap* te weten komen.

Individuele praktijkvraag

Mag ik ook een individuele vraag bij het platform neerleggen? Het was één van de vragen die het platform kreeg tijdens de startbijeenkomst. Het was een belangrijke vraag. Platformvoorzitter Gerald Aveskamp antwoordde dat een praktijkvraag een gezamenlijk belang moet dienen. 'Wanneer er breder draagvlak voor een individuele vraag wordt gevonden, voldoet de praktijkvraag aan de eisen. Dit vraagt om creativiteit van de ondernemer én van het platform.'

Goed boeren in
kleinschalig landschap

Projecteffecten

‘Dit resultaat is boven verwachting’

Goed boeren in kleinschalig landschap is afgerond. Veertien praktijkvragen afkomstig uit het gebied werden beantwoord. Platformvoorzitter Gerald Aveskamp kijkt meer dan tevreden terug. ‘We hebben oplossingen voor Noordoost-Twente gevonden waar landschap, landbouw en economie de vruchten van plukken.’

Is op alle praktijkvragen een antwoord gevonden?

‘Ja. Werkgroepen bestaande uit specialisten, gebiedspartijen en bijvoorbeeld overheid hebben elke praktijkvraag beantwoord. Het antwoord bracht echter niet altijd wat we hadden gehoopt of verwacht. Soms was het gevraagde niet te realiseren, soms kregen we er de handen niet voor op elkaar. De oprichting van een landschapsvereniging bijvoorbeeld had geen draagvlak en ging een periode in de ijskast.’

Daarmee was een praktijkvraag mislukt?

‘Absoluut niet. Een praktijkvraag hoefde allereerst niet altijd een positief resultaat op te leveren. Essentieel was dat partijen voor het antwoord op de praktijkvraag met elkaar in gesprek gingen. Dan leer je elkaars standpunten begrijpen. Daarnaast zagen we dat sommige praktijkvragen later alsnog werden opgepakt. Het idee voor een landschapsvereniging kreeg dit jaar gestalte in de vorm van een vereniging Gebiedscollectief Noordoost-Twente.’

Welke praktijkvraag beoordeel je als meest geslaagd?

‘Dat zijn er meerdere. Erg enthousiast ben ik over de

praktijkvraag cultuurhistorische gebouwen. Naar aanleiding van deze praktijkvraag hebben gemeenten de handen ineen geslagen en zijn ze een eenduidig beleid gaan voeren voor het behoud van bijvoorbeeld historische boerderijen. Ook de praktijkvraag Toekomstperspectief jonge ondernemers sprak tot de verbeelding. Doel van *Goed boeren in kleinschalig landschap* was ook verbetering van de economische bedrijvigheid in Noordoost-Twente door verbindingen te leggen. Met deze praktijkvraag hebben we dat opgepakt. Tien jonge ondernemers uit verschillende sectoren namen deel aan een masterclass. Ze hebben samen ontdekt hoe ze hun bedrijf en daarmee Noordoost-Twente sterker kunnen maken. Daar gaan we als gebied straks van profiteren!’

Wie heeft nu de meeste vruchten geplukt van dit project: boer of landschap?

‘Bij de beantwoording van de praktijkvragen is altijd het uitgangspunt geweest dat het gebiedsbelang gediend moest worden. Boer en landschap in Noordoost-Twente zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden, de winst moet voor beide even groot zijn. En dat is gelukt.’

De praktijkvraag project CO₂-neutraal bedrijf was erg ambitieus. Een terechte ambitie?

‘Onderdeel van deze praktijkvraag was werken met

een intelligente stroommeter, die per apparaat het energieverbruik in kaart brengt. Duidelijk werd dat boeren al veel doen op het gebied van energiebesparing en er heel doelbewust mee bezig zijn. Door het verbruik over een langere periode te meten en te vergelijken met andere bedrijven, is nog meer winst te boeken. Dat is een uitdaging die de deelnemers van het project nu aangaan. Onderdeel van deze vraag was ook het zelf opwekken van energie voor ondernemers in de intensieve veehouderij. De verschillende mogelijkheden hebben we gedetailleerd in kaart gebracht, zodat agrarische ondernemers bewuste keuzes kunnen maken.’

Het project is klaar. Hoe kijk je er op terug?

‘Heel erg positief. We hebben vanuit het gebied zelf oplossingen gevonden die boerenbedrijven versterken en het landschap beter maken. En daarmee legden we de basis voor een gezond economisch klimaat in Noordoost-Twente. De aanpak van *Goed boeren in kleinschalig landschap* verdient het om ook elders te worden uitgerold. Het is een prachtige blauwdruk.’

‘Het gebiedsbelang is altijd het uitgangspunt geweest.’

**Goed boeren in
kleinschalig landschap**

Op bezoek bij boer en landschap

Drie succesvolle boerenfietstochten

Hoe overtuig je het grote publiek ervan dat je als boer de motor bent binnen een vitaal gebied als Noordoost-Twente? Simpel, stelden de drie LTO Noord-afdelingen en *Goed boeren in kleinschalig landschap*: haal de mensen naar de bedrijven. En toen waren er drie succesvolle fietstochten langs boerenerven.

Dat een fietstocht door Noordoost-Twente en langs boerenbedrijven de perfecte manier is om de agrarische sector te promoten, weten de LTO Noord-afdelingen Tubbergen en Losser Zij zetten al jaren achtereenvolgende boerenfietsroutes uit. In 2013 sluiten ook de afdeling Dinkelland en *Goed boeren in kleinschalig landschap* bij het initiatief aan. Doel is tonen dat de moderne landbouw zeer goed past in Noordoost-Twente en dat het Nationaal Landschap wordt gemaakt door boeren.

Drie fietstochten

De drie LTO-afdelingen en *Goed boeren in kleinschalig landschap* werken perfect samen en pakken flink uit. Ze stippelen drie fietstochten uit - op 30, 31 juli en 1 augustus - die elke dag door een andere gemeente en langs zes boerenbedrijven voeren. De tochten worden flink gepromoot met een aanstekelijke poster en artikelen in tal van (week)bladen. De drie boerenfietstochten zijn niet te missen voor de inwoners van Noordoost-Twente en de toeristen.

Duizenden bezoekers

De boerenfietstochten zijn een doorslaand succes. Ruim tweeduizend mensen stappen op de fiets, ontdekken de pracht en praal van Noordoost-Twente en maken kennis met uiteenlopende bedrijven en hun producten. Bezocht worden onder andere een melkveehouderij, fruittelers, zorgboerderij, loonbedrijf, ijsboerderij en een landgoed. Sommige mensen maken er zelfs een driedaagse van en bezoeken alle bedrijven. Dat boeren een essentiële rol spelen binnen het Nationaal Landschap benadrukt *Goed boeren in kleinschalig landschap*. Elke boerenfietstocht voert langs een bedrijf dat deelneemt aan een praktijkvraag. Op dit bedrijf staat ook de stand van *Goed boeren in kleinschalig landschap* met nieuwsbrieven en folders. Om de waarde van de agrarische sector voor Noordoost-Twente te onderstrepen, krijgen de fietsers prachtige Ansichtkaarten van de mooiste plekjes in Noordoost-Twente. De kaarten vinden gretig aftrek. Kinderen worden verblijd met rugzakjes met daarin leuk promotiemateriaal.

De succesformule

- 3 dagen fietsen in Noordoost-Twente
- elke dag een andere gemeente
- 25 tot 30 kilometer fietsen per dag
- elke dag andere bedrijven bezoeken
- van veehouderij tot landgoed tot zorgboerderij
- educatief karakter

De organisatie blikt tevreden terug op de drie boerenfietstochten. Deelnemers aan de tocht reageerden erg positief en staken hun waardering voor de boeren in Noordoost-Twente niet onder stoelen of banken. De LTO-afdelingen organiseren daarom over twee jaar weer een dergelijk evenement.

Goed boeren in
kleinschalig landschap

PRAKTIJKVRAAG

Aanleiding praktijkvraag

Noordoost-Twente telt veel cultuurhistorische gebouwen die deel uitmaken van het authentieke landschap. Voor boeren en burgers met een cultuurhistorisch gebouw is het moeilijk om dit gebouw rendabel te benutten of te behouden. Regelgeving werkt belemmerend.

Indiener praktijkvraag

Landschapspanel Nationaal Landschap Noordoost-Twente.

Doel praktijkvraag

Eigenaren, overheden en andere betrokkenen zowel in landschappelijke als economische zin stimuleren om aandacht te hebben en te houden voor de instandhouding van cultuurhistorische gebouwen.

Behoud cultuurhistorische gebouwen

Symposium zorgt voor stimulerend beleid

Het doorlopen proces

De praktijkvraag Behoud cultuurhistorische gebouwen raakt tal van eigenaren, drie gemeenten en een groot aantal beleidsmedewerkers van gemeenten. Hoe kunnen we deze praktijkvraag dan het beste uitwerken? Het platform besloot samen met de betrokken partijen tot de organisatie van een symposium. Dit symposium werd op 11 april 2012 gehouden onder de noemer 'Cultuurhistorische gebouwen op het platteland'. Bijna zestig eigenaren van cultuurhistorische gebouwen en beleidsmedewerkers van de drie gemeenten in Noordoost-Twente kwamen naar De Lutte om kennis en inspiratie op te doen en met elkaar te delen. De behoefte om samen te zoeken naar mogelijkheden voor het in stand houden van cultuurhistorische gebouwen is duidelijk groot.

Waardevol symposium

'Cultuurhistorische gebouwen zijn belangrijk voor de belevingswaarde van Noordoost-Twente. Ze zijn uniek voor het Twentse landschap en versterken de sociaaleconomische positie van het gebied.' Met deze uitspraak vatte gedeputeerde Ineke Bakker van de provincie Overijssel 's ochtends het belang van het symposium en de aandacht voor cultuurhistorische gebouwen samen. Antoon Nijland, beleidsmedewerker landelijk gebied van de gemeenten Dinkel-

land, Losser en Tubbergen, benadrukte vervolgens dat er volop kansen liggen voor cultuurhistorische gebouwen en karakteristieke gebouwen. 'Op het gebied van gebruiks- en bouw mogelijkheden én beleidsruimte. Maatwerk is daarbij het sleutelwoord.' Voor het middagprogramma van het symposium stonden vier workshops centraal. Twee workshops waren toegespitst op de eigenaren van cultuurhistorische gebouwen, twee op de beleidsmedewerkers van gemeenten. Binnen de workshops was volop ruimte voor discussie en het delen van ervaringen. Elke workshop werd afgesloten met het opstellen van aanbevelingen.

- De workshop 'Van idee naar realisatie' werd verzorgd door Kristel Scholten Linde. Zij vertelde de eigenaren hoe ze de bestaande gebouwen op haar erf inpaste in de bedrijfsvoering.
- Onder de noemer 'Financiering herstel cultuurhistorisch erfgoed' werd een workshop voor beleidsmedewerkers gehouden met als centrale onderwerpen de ondoorzichtigheid van regels en de benodigde investeringen.
- De workshop 'Over de provinciegrens, inspirerende voorbeelden' nam de eigenaren mee naar de provincie Groningen. Leegstand en verkrotting zijn hier een groot probleem. De provincie Groningen ontwikkelde op verschillende niveaus beleid om de leegstand te lijf te gaan.
- 'Cultuurhistorie en ruimtelijke kwaliteit' zocht naar antwoorden op de vraag wat vanuit agrarisch perspectief de ruimtelijke en economische ontwikkelingsmogelijkheden van cultuurhistorische gebouwen zijn.

Goed boeren in
kleinschalig landschap

Manifest

Het is Noordoost-Twente ernst met het behoud van cultuurhistorische gebouwen. De kans die *Goed boeren in kleinschalig landschap* met het symposium biedt, wordt – getuige de grote belangstelling voor het symposium – dan ook met beide handen aangepakt. Om de intentie van de verschillende betrokken partijen kracht bij te zetten, overhandigde platformvoorzitter Gerald Aveskamp een manifest aan gedeputeerde Ineke Bakker. Met het manifest benadrukken zeven partijen dat ze 'leef en creativiteit willen stimuleren en belonen' en 'obstakels bij het functioneel maken van deze gebouwen minimaliseren'. De partijen zijn: Landschap Overijssel, Rabobank, de drie LTO Noord-afdelingen, het Platform *Goed boeren in kleinschalig landschap*, het Landschapspanel Nationaal Landschap Noordoost-Twente, Het Oversticht en de Stichting Monumentenwacht Overijssel.

Concrete aanbevelingen

Na afloop van het symposium waren alle aanwezigen het er over eens dat waardevolle cultuurhistorische gebouwen de streek economisch sterker maken. Het behoud en gebruik van deze gebouwen is dan ook van groot belang. Daarvoor moeten er in de ogen van zowel eigenaren als beleidsmedewerkers zo weinig mogelijk obstakels zijn bij het functioneel maken van cultuurhistorische gebouwen. Voorwaarde daarnaast is volledig inzicht in de gewenste functie van het gebouw, de juridische mogelijkheden, het te behalen rendement en de ruimtelijke en agrarische ontwikkelingsmogelijkheden.

Concrete aanbevelingen vanuit het symposium waren:

- Gemeenten moeten onderling tot een goede afstemming komen voor meer eenheid in het toepassen of handhaven van regels. De provincie kan dit stimuleren.
- Eigenaren moeten handvatten krijgen voor het indienen van een plan en het proces dat daarna volgt. Bijvoorbeeld in de vorm van een handleiding met stappenplan en een programma van eisen met daarin de beleidskaders.
- Eigenaren moeten beter inzicht krijgen in de verschillende subsidieregelingen, bijvoorbeeld in de vorm van een loket.

Het symposium heeft een belangrijke stap gezet om het behoud van cultuurhistorische gebouwen in Noordoost-Twente te stimuleren. Op basis van de aanbevelingen zijn concrete acties uitgevoerd door de betrokken partijen.

Het resultaat

De gemeenten Dinkelland, Losser en Tubbergen hebben na het symposium een studie laten uitvoeren naar vrijkomende agrarische bebouwing. De studie resulteerde in een document dat de basis is voor gedegegen en stimulerend beleid. Gemeenten gaan meer en beter samenwerken en eenduidig beleid voeren bij vergunningverlening. Het gemeentelijk beleid en de houding ten aanzien van het behoud van cultuurhistorische gebouwen wordt zo in alle gemeenten gelijk.

Naar Gronings voorbeeld is voor heel Twente een Boerderijenstichting opgericht. Deze stichting behartigt de belangen van de gezamenlijke eigenaren, attendeert eigenaren op subsidiemogelijkheden en denkt mee over het andersoortige gebruik van overbodige bedrijfsgebouwen.

Kristel Scholten Linde van Erve Broam:

‘Alle neuzen moesten dezelfde kant op’

Kristel Scholten Linde vond een perfecte bestemming voor de cultuurhistorische gebouwen op haar erf. Dit realiseren kostte echter heel veel energie en tijd. ‘Er is veel winst te boeken wanneer de neuzen van alle betrokken partijen dezelfde kant op staan.’ Kristel diende via het Landschapspanel de praktijkvraag Behoud cultuurhistorische gebouwen in.

2007. Op het erf van melkveehouderij Erve Broam van Kristel en haar man Leo Scholten Linde staan verschillende oude bedrijfsgebouwen. Stijlvolle bouwwerken, Twentse cultuurhistorie. Kristel en Leo vinden cultuurhistorie belangrijk en willen de gebouwen behouden. ‘Maar behoud kost veel geld. Wij kwamen tot de conclusie dat behoud alleen kan wanneer de gebouwen een bestemming krijgen en daarmee geld wordt verdiend.’ Maar welke bestemming? Er gaat Kristel en Leo een lichtje branden. Ze organiseren al een tijdje rondleidingen op hun melkveehouderij. Past er niet iets in het verlengde hiervan? Het stel komt op het idee van een ontvangstruimte voor groepen en een vergaderaccommodatie. De oude gebouwen zouden zich hier na een verbouwing perfect voor lenen.

Jaren werk

Kristel verdiept zich in de mogelijkheden van de nieuwe tak, probeert de investeringen in kaart te brengen, een inschatting te maken van de kans van slagen en het rendement te berekenen. Alles wordt

verpakt in een projectplan. Het is geen alledaags werk, het is erg complex en veel. Dan ligt ook de gemeente nog dwars. De ambtenaar die Kristel spreekt, ziet het niet zitten. Kristel houdt vol. Ze blijft bellen, schrijven en praten. Ze ontdekt dat de verschillende ambtenaren binnen de gemeente er allemaal anders in staan. Sommige zijn positiever dan anderen. Ze hoort ook dat het binnen andere gemeenten wel lukt om de noodzakelijke vergunningen te krijgen en bestemmingsplannen gewijzigd te krijgen. ‘Uiteindelijk valt alles toch op z’n plaats. In 2010 konden we beginnen met de verbouwing. Drie jaar na dato...’

Handdoek mag niet in de ring

‘Veel eigenaren van een cultuurhistorisch gebouw komen in net zo’n strijd terecht als wij. Menigeen gooit de handdoek echter in de ring’, weet Kristel. ‘Daarmee gaat het cultuurhistorisch gebouw hoogstwaarschijnlijk verloren. Erg jammer en ook onnodig. Wanneer je als eigenaar beter bekend bent met de mogelijk- en onmogelijkheden én de samenwerking met de gemeente beter is, blijven meer cultuurhis-

torische gebouwen behouden.’ Kristel besluit tot actie en dient via het Landschapspanel waar ze zitting in heeft een praktijkvraag in bij *Goed boeren in kleinschalig landschap*. De praktijkvraag spreekt het platform dat de vraag beoordeelt aan en wordt gehonoreerd.

Winst voor het gebied

Centraal binnen de praktijkvraag staat het symposium van 11 april 2012. Kristel is spreker op één van de workshops die wordt gehouden. Ze deelt haar ervaringen en geeft tips. ‘Je moet streven naar een vast contactpersoon bij de gemeente. En laat je goed begeleiden; het versnelt de te doorlopen stappen. Belangrijk is verder dat je vol blijft houden en ook anderen enthousiast maakt.’

Het symposium mist zijn uitwerking niet. Gemeenten werken voortaan beter samen op het terrein van cultuurhistorische gebouwen en voeren een eenduidig beleid. Daarnaast wordt gewerkt aan een Boerderijenstichting die belangen kan behartigen, kan adviseren en kan wijzen op subsidies. ‘Met het indienen van deze praktijkvraag heb ik een stimulans willen geven aan het behoud van cultuurhistorische gebouwen. Andere eigenaren moeten niet de weg hoeven te bewandelen die wij moesten bewandelen. Dat is absoluut gelukt en daar spint Noordoost-Twente garen bij.’

PRAKTIJKVRAAG

Aanleiding praktijkvraag

Het verplaatsen van landschapselementen is een belangrijk onderdeel van het landinrichtingsplan Saasveld-Gammelke. Landeigenaren hebben hiervoor een vergunning nodig op basis van een landschapsplan.

Indiener praktijkvraag

LTO Noord-afdeling Dinkelland en Landinrichtingscommissie Saasveld-Gammelke.

Doel praktijkvraag

Kijken of het mogelijk is om een landschapsplan voor het hele gebied te maken, zodat niet tientallen agrarische ondernemers individueel naar de gemeente hoeven met een landschapsplan. Het overkoepelende plan moet passen bij het landschap, de agrarische bedrijfsvoering en de in het gebied gekozen cascobenadering.

Gezamenlijk landschapsplan Saasveld-Gammelke

Winst voor landbouw en landschap

Het doorlopen proces

De gemeenten in Noordoost-Twente hanteren voor het verplaatsen van landschapselementen de zogenaamde cascobenadering. Deze is gericht op ontwikkelingsmogelijkheden voor agrarische ondernemingen in het gebied, met behoud van het karakteristieke Twentse landschap. Het casco bevat een kaart met daarop de plaats en typering van de belangrijke landschapselementen. Alle elementen zijn geïnventariseerd. Aan bestaande elementen is een kleur gekoppeld. De kleur bepaalt of het element verwijderd mag worden of juist niet. Voor het verwijderen van elementen, moet de ondernemer op zoek naar een compensatieplek. Het casco bevat een kaart met daarop de plaatsen waar nieuwe elementen gewenst zijn.

De cascobenadering moet agrarische ondernemers duidelijkheid bieden en vergunningprocedures vereenvoudigen. Met deze methode was nog geen praktijkervaring. Middels een pilotproject hebben ruim veertig agrarische ondernemers binnen de Landinrichting Saasveld-Gammelke deze aanpak getoetst aan de praktijk. De ondernemers wilden landschapselementen verplaatsen ter optimalisatie van de herverkavelde landbouwpercelen. Hiervoor dienden

zij samen een integraal Landschapsplan in, zodat niet iedere ondernemer individueel een landschapsplan hoefde op te stellen.

Naast de betrokken ondernemers waren ook de Uitvoeringscommissie Saasveld-Gammelke, LTO Noord, de gemeente Dinkelland, Landschap Overijssel en Dienst Landelijk Gebied bij de pilot betrokken.

Het resultaat

Een uitgewerkt gezamenlijk landschapsplan Saasveld-Gammelke dat is goedgekeurd en inmiddels ook is uitgevoerd. De ervaringen met het werken volgens de cascobenadering zijn positief. De verwachte vlotte uitvoering vertraagde enigszins door niet heldere definities van landschapselementen.

Arie Mentink, Landinrichtingscommissie Saasveld-Gammelke:

‘We hebben bereikt waar het om ging’

‘Iedereen zag de voordelen van deze aanpak.’

Arie Mentink is als vice-voorzitter van de uitvoeringscommissie betrokken bij de Landinrichting Saasveld-Gammelke en lid van de werkgroep die een landschapsplan voor het gebied heeft opgesteld. ‘Er zijn goed bewerkbare kavels ontstaan en het landschap heeft aan kwaliteit gewonnen door de verplaatste elementen.’

Het landschapsplan is inmiddels zo goed als uitgevoerd. Hoe zijn de ervaringen?

‘De samenwerking met de verschillende partijen is goed bevallen. Samen aan tafel, samen de neus dezelfde richting op. Dan kun je stappen maken en kun je

ook veel sneller tot uitvoering van het plan overgaan. Het hielp enorm dat de intenties van alle partijen vanaf het begin goed waren. Iedereen zag de voordelen van deze aanpak.’

Wat is het resultaat?

‘We hebben bereikt waar het om ging. De agrarische ondernemers hebben hun nieuwe verkaveling kunnen afronden door storende landschapselementen te verwijderen en deze op andere plaatsen te compenseren door aanplant van nieuwe elementen. Zo zijn er goed bewerkbare kavels ontstaan en het landschap heeft aan kwaliteit gewonnen door de verplaatste elementen.’

Waren er ook leerpunten?

‘Jazeker. Het is belangrijk om vooraf de verschillende landschapselementen goed te definiëren. Daar mag in het verdere verloop van het proces geen onenigheid over ontstaan.’

Gerard Davina, gemeente Dinkelland:

‘Cascobenadering werkt’

Gerard Davina begeleidde de pilot vanuit de gemeente Dinkelland. Hij onderstreept de cascobenadering, maar heeft wisselende gevoelens over het verloop van het project.

‘Belangrijkste conclusie is dat de aanpak met de cascobenadering werkt. Op deze manier kun je processen goed laten verlopen. Een gezamenlijke vergunning voor een landschapsplan zou de kracht moeten zijn. We waren het als werkgroep samen eens over de gewenste uitkomsten. Bij de start van de pilot was de cascobenadering nog in ontwikkeling. Het was geen officieel beleid, maar dat veranderde in de loop van het project. Toen werd het wel officieel vastgesteld beleid, met alle uitvoeringseisen die daarbij horen. Dat de betrokken agrarische ondernemers zich aan de afspraken van de werkgroep moesten committeren bleek in de praktijk soms lastig. Als gevolg van communicatiehaperingen werd er niet altijd op de juiste manier ingegrepen in het landschap. Dat betekent dat we een deel van de werkzaamheden opnieuw moeten doen. En dat kost extra tijd.’

PRAKTIJKVRAAG

Aanleiding praktijkvraag

Landschapsverenigingen, oftewel Agrarische Natuurverenigingen, spelen in andere delen van het land een belangrijke rol bij een gemeenschappelijk regionaal landschapsbeheer, afgestemd op een gezonde agrarische bedrijfsvoering.

Indiener praktijkvraag

LTO Noord-afdelingen in Noordoost-Twente en de Plattelandsbank.

Doel praktijkvraag

Inzicht krijgen in de mogelijkheden van en ervaringen met landschapsverenigingen. Op basis daarvan de ambities verkennen om ook in Noordoost-Twente een landschapsvereniging op te richten.

Landschapsvereniging

Nuttig, maar draagvlak heeft tijd nodig

Het doorlopen proces

In andere delen van het land zijn er goede ervaringen met soortgelijke verenigingen. Agrarische ondernemers in Noordoost-Twente zien ook in de eigen regio kansen voor een landschapsvereniging en het realiseren van regionaal landschapsbeheer. Een landschapsvereniging kan ook een rol spelen bij het ontwikkelen van groene en blauwe diensten, de verdeling van de GLB-gelden of andere vormen van dienstverlening voor en door agrarische bedrijven. Ter inspiratie gingen ruim twintig agrarische ondernemers en experts op het gebied van landschap en landschapsbeheer op bezoek bij een agrarische natuurvereniging in Groningen en een vereniging in Friesland. Wat de ondernemers en experts opviel, was het grote draagvlak en vertrouwen van de agra-

rische ondernemers in de vereniging. Opvallend was daarnaast de grote afhankelijkheid van subsidies. De overheersend positieve reacties na het bezoek aan Noord-Nederland leidden tot de vorming van een klankbordgroep. Deze kreeg als taak mee het onderzoeken van verdere kansen voor een landschapsvereniging in Noordoost-Twente. Bij dit onderzoek is vooral gekeken naar de uitwerking van inhoudelijke ambities. Belangrijkste conclusie: een landschapsvereniging in Noordoost-Twente kan zeker toegevoegde waarde hebben. Bij afronding van de praktijkvraag waren er nog niet voldoende ondernemers in de regio, die een actieve rol wilden spelen in de verdere oprichting van de landschapsvereniging. Nadat het project hierdoor enige tijd in de ijskast heeft gestaan, zijn in 2013

alsnog een aantal enthousiaste ondernemers aan de slag met de oprichting van een dergelijke vereniging. Verschillende gebiedspartijen kijken hierbij naar vormen van samenwerking.

Het resultaat

De inhoudelijke ambities en mogelijkheden van een plattelandsvereniging in Noordoost-Twente staan op een rijtje. Inmiddels heeft deze praktijkvraag een vervolg gekregen in de vorm van de oprichting van de vereniging Gebiedscollectief Noordoost-Twente (zie pagina 40). De ambities en mogelijkheden zoals in de praktijkvraag geïnventariseerd, zijn hiervoor de basis geweest.

Marieke van Leeuwen, Projecten LTO Noord:

‘Streven naar een goed huwelijk’

Marieke van Leeuwen is als projectleider bij Projecten LTO Noord betrokken bij verschillende gebiedsgerichte plattelandsontwikkelingen, zoals het opstarten van een landschapsvereniging in Noordoost-Twente. ‘Het moest in dit gebied tijd hebben om te landen.’

Wat is de grootste meerwaarde van het oprichten van een landschapsvereniging?

‘De meerwaarde zit vooral in de relatie met het nieuwe Europese gemeenschappelijke landbouwbeleid, dat steeds meer over de relatie met landschap en natuur gaat. Door in een regio samen te werken, hoeven ondernemers niet steeds opnieuw het wiel uit te vinden. Gezamenlijk ben je een veel sterkere gesprekspartner voor andere betrokken partijen. Je kunt ook veel beter projecten onder de aandacht brengen, uitvoeren en bijbehorende fondsen werven.’

Gek dat er ondanks de voordelen in Noordoost-Twente eigenlijk geen animo was om een dergelijke vereniging op te richten.

‘Dat is op zich niet gek hoor. De combinatie landbouw en natuur ligt gevoelig. In de beleving van ondernemers en de zogenaamde ‘groene partijen’ zijn het nog vaak tegenpolen. Dit heeft onder andere te maken met de historie van het gebied als Nationaal Landschap, wat voor boeren veel lastige regelgeving betekende. Met de sterke sociale netwerken in Noordoost-Twente, kan het voor agrarische ondernemers lastig zijn om

het gezicht van een landschapsvereniging te zijn. Bij het zoeken naar een goede combinatie van natuur en landbouw voor concrete casussen zijn de resultaten en gevolgen steeds duidelijk. Maar door het oprichten van een landschapsvereniging, spreekt het gebied zich principieel uit te streven naar een goed huwelijk tussen landbouw, landschap en natuur. Wat dat in de toekomst concreet gaat betekenen is onzeker. En daarmee ligt dit gevoelig.’

En dus ging het project in de ijskast?

‘Maar daar is het inmiddels ook al weer uit met de oprichting van de vereniging Gebiedscollectief Noordoost-Twente. Ik ben er van overtuigd dat de excursie en discussie rond deze praktijkvraag daaraan heeft bijgedragen. Zonder de praktijkvraag was de stap naar een Gebiedscollectief er niet geweest. Het idee had tijd nodig om te landen.’

Goed boeren in
kleinschalig landschap

PRAKTIJKVRAAG

Aanleiding praktijkvraag

Contacten tussen jonge agrarische ondernemers en jonge ondernemers uit andere sectoren kunnen leiden tot innovaties en vernieuwende vormen van samenwerking. Er liggen kansen voor het versterken van de eigen onderneming en van de bedrijvigheid in Noordoost-Twente.

Indiener praktijkvraag

Landschapspanel Nationaal Landschap Noordoost-Twente.

Doel praktijkvraag

Jonge (agrarische) ondernemers kennis en inspiratie op laten doen ten aanzien van het ondernemen. Het ontwikkelen van nieuwe ideeën voor het versterken van de eigen onderneming en Noordoost-Twente.

Perspectief jonge ondernemers

Gebiedsgericht en innovatief ondernemen in Noordoost-Twente

Het doorlopen proces

Hoe krijg je kansen voor de toekomst inzichtelijk en stimuleer je het contact tussen jonge ondernemers uit diverse sectoren? Om tot een concrete uitwerking te komen van deze praktijkvraag binnen *Goed boeren in kleinschalig landschap* liet het platform een plan van aanpak uitwerken. In het plan van aanpak werd allereerst de doelgroep afgebakend tot jonge ondernemers in de sectoren landbouw, toerisme & recreatie en mkb; de pijlers waarop de economie van Noordoost-Twente drijft. Vervolgens werd gezocht naar een middel om de gestelde doelen – kennis en inspiratie opdoen en nieuwe ideeën ontwikkelen – effectief te bereiken. Het plan van aanpak resulteerde in de masterclass 'Gebiedsgericht en innovatief ondernemen in Noordoost-Twente' voor jonge ondernemers uit de verschillende sectoren.

Acht bijeenkomsten

De masterclass moet de deelnemers op ideeën brengen die het eigen bedrijf en Noordoost-Twente versterken. Dit gebeurt tijdens acht interactieve avondbijeenkomsten, die worden gehouden in de periode november 2012 tot maart 2013. *Goed boe-*

ren in kleinschalig landschap organiseert en begeleidt de bijeenkomsten. De eerste bijeenkomst staat in het teken van de kennismaking en het formuleren van de persoonlijke doelstellingen. Elke volgende bijeenkomst schuift een spreker aan, die zijn visie geeft op het toekomstgericht en onderscheidend ondernemen in Noordoost-Twente. Aan de masterclass - die elke deelnemer 250 euro kost - kunnen tien ondernemers van maximaal 35 jaar jong deelnemen. Om een krachtige samenwerking tussen de deelnemers te bereiken, streeft *Goed boeren in kleinschalig landschap* naar een evenwichtige verdeling tussen de ondernemers uit de verschillende sectoren.

Divers gezelschap

Tien jonge, ambitieuze ondernemers uit Noordoost-Twente melden zich voor de masterclass aan. Ze komen uit diverse sectoren, van de automatisering tot het grondverzet en de veehouderij. Dinsdagavond 27 november 2012 wordt de eerste bijeenkomst gehouden. Rode draad van die avond is 'De wereld om je heen verandert. Met creatief denkvermogen ontdek je nieuwe kansen.' De deelnemers vertellen de collega-ondernemers wat hun persoonlijke doelen

zijn. Die zijn heel divers. Waar de één inspiratie zoekt voor het openen van een tweede vestiging van zijn bedrijf, speurt de ander naar meer bewegingsruimte in een starre markt.

Tijdens de volgende bijeenkomsten staan gerenommeerde gastsprekers voor de groep. Op het programma staan inleidingen van:

- Schiphol-commissaris Herman Hazewinkel,
- Overijssels trendwatcher Hans Peter Benschop,
- hoogleraar duurzame landbouw Eric Smaling,
- voormalig directeur van Eventcreators Hannie Droste,
- directeur Raymond Strikker van Landhuishotel de Bloemenbeek en
- nanotechnologie-specialist Dave Blank van MESA/Universiteit van Twente.

Met de verzamelde inzichten en kennis gingen de tien jonge ondernemers vervolgens op hun eigen bedrijf aan de slag.

Vervolgnetwerk

Als in maart 2013 de laatste masterclass-bijeenkomst een feit is, vragen de jonge ondernemers zich hardop af: was dit het? Ze besluiten om zelf een vervolg aan de bijeenkomsten te geven. Het delen van ervaringen, bedrijfsontwikkelingen en innovatieve ideeën heeft voor hun zo'n meerwaarde, dat ze besluiten om elkaar te blijven bezoeken en een onderzoek te doen naar een vervolgnetwerk.

Het resultaat

Centraal binnen de praktijkvraag stond de masterclass voor tien jonge ondernemers. De ondernemers blikken meer dan tevreden terug op de bijeenkomsten. Dankzij hun verschillende achtergronden en de interessante sprekers, deden ze veel nieuwe inzichten op voor hun bedrijf, werd het blikveld verruimd en het idee bevestigd dat er volop kansen zijn voor het eigen bedrijf. De deelnemers namen zelf het initiatief voor een vervolgnetwerk.

In het najaar van 2013 stond een tweede masterclass op het programma. Ondanks het succes van de eerste masterclass was het aantal aanmeldingen voor deze tweede editie te laag.

Het draaiboek dat is opgesteld voor het organiseren van deze masterclass blijft beschikbaar. Op ieder gewenst moment kan een groep jonge ondernemers alsnog de masterclass volgen. Draaiboek en organisatie zijn ingebed bij lokale gebiedspartijen.

Erik Lenferink, deelnemer aan de masterclass:

‘Ik hield mezelf een spiegel voor’

Erik Lenferink nam deel aan de masterclass van de praktijkvraag Perspectief jonge ondernemers van *Goed boeren in kleinschalig landschap*. Hij is enthousiast over de opzet, het geleerde en de interactie tussen de diverse ondernemers. ‘Deze masterclass is een must voor jonge ondernemers in Noordoost-Twente.’

Door de aderen van Erik Lenferink stroomt ondernemersbloed. ‘Als jochie van tien jaar klom ik in de pruimentijd met een emmertje in de boom. Ik plukte de mooiste pruimen eraf, poetste ze op en legde ze netjes in een papieren bakje. Vervolgens ging ik aan de weg zitten, zette een vrolijk gezicht op en verkocht alles. Haha, zo verdiende ik een leuk zakcentje.’

Boer worden?

Zeventien jaar later handelt Erik nog steeds, alleen nu in grondstoffen voor veevoer bij een handelsbedrijf. ‘Na de middelbare school heb ik bedrijfskunde gestudeerd aan de Hogere Agrarische School in Dronten. Nadat ik het diploma op zak had, heb ik eerst een half jaar over de wereld gereisd. Vervolgens ben ik op het vleesveebedrijf van mijn ouders aan de slag gegaan. Anderhalf jaar lang heb ik samen met mijn ouders en broer gewerkt. Maar ik begon het reizen te missen, vond de wereld van het agrarische bedrijf wat te klein. Daarop besloot ik een tijdje buiten het bedrijf aan de slag te gaan.’

Erik solliciteert als inkoper, wordt aangenomen en is binnen no-time handelaar in veevoergrondstoffen. ‘Ik heb een geweldig afwisselende baan. Het ene moment heb ik contact met commodity-traders en check ik de beurs in Chicago, dan hang ik aan de telefoon met een varkenshouder.’ Erik heeft nog altijd de intentie om agrarisch ondernemer te worden. Maar er is ook twijfel. Is boeren wat hij écht wil?

Twijfel

Als in de zomer van 2012 de aankondigingen voor de masterclass voorbij komen, besluit Erik zich direct in te schrijven. Erik is een beetje een vreemde eend in de bijt. ‘Ik was niet zoals de anderen een fulltime ondernemer. Maar ik had zeker de intentie om dat vroeg of laat te worden. Bovenal was de masterclass een kans die ik niet mocht laten liggen. Want wanneer krijg je nu de kans om een hele winter lang met ondernemers te sparren, verschillende sectoren van dichtbij te leren kennen en les van een topondernemer als Herman Hazewinkel te krijgen?’

Wél ondernemen, géén boer

De masterclass mist zijn uitwerking niet bij Erik. Naarmate er meer avonden zijn geweest, wordt hij bevestigd in zijn keuze om toch niet in het ouderlijk bedrijf te stappen. ‘Ik heb tijdens de masterclass goed in de spiegel kunnen kijken. Ik kreeg steeds meer het gevoel dat ik eerst verder moest groeien en me moest ontwikkelen. Ik ben nog maar 27, er zit nog veel in het vat. Noordoost-Twente biedt ook over enkele jaren geweldige kansen voor ondernemers. Je zit hier dicht bij steden als Enschede waar technologie booming is. De ligging naast Duitsland biedt enorme kansen qua export.’

Erik wil zich de komende jaren klaarstomen voor het ondernemerschap. Na afloop van de masterclass voegt hij gelijk de daad bij het woord. Erik schrijft zich in voor de masteropleiding bedrijfseconomie aan de Nyenrode Business Universiteit en wordt toegelaten. ‘Weer een masterclass. Deelname aan de masterclass Gebiedsgericht ondernemen smaakte naar meer.’

**Goed boeren in
kleinschalig landschap**

PRAKTIJKVRAAG

Aanleiding praktijkvraag

Bij vrijwillige kavelruil wordt tijdens het ruilproces niet actief rekening gehouden met de verplaatsing van landschapselementen.

Indiener praktijkvraag

LTO Noord-afdeling Tubbergen.

Doel praktijkvraag

Realisatie module landschapselementen met als uitgangspunt de cascobenadering die binnen (Coördinatiepunt Kavelruil Overijssel) kavelruilen in heel Noordoost-Twente kan worden ingezet.

Landschapselementen betrekken bij kavelruil

Twee vliegen in één klap

Het doorlopen proces

Bij vrijwillige kavelruil wordt binnen het ruilproces niet actief rekening gehouden met landschapselementen als singels en houtwallen. Wel is er ruimte voor kavelaanvaardingswerken. Het eventueel verplaatsen van landschapselementen moet na afronding van de kavelruil worden uitgevoerd. De vergunning voor het aanpassen van de landschapselementen op de nieuw aanvaarde kavel, moet door de individuele ondernemer zelf worden aangevraagd. Effectiever zou zijn om landschapselementen direct mee te nemen binnen de vrijwillige kavelruil en het vergunningetraject collectief te organiseren. Met het Coördinatiepunt Kavelruil Overijssel (CKO) is een

gezamenlijke pilot opgezet in de vorm van de vrijwillige kavelruil Geesteren. De pilot is gericht op structuurverbetering van landbouwpercelen door ruimte te geven voor het verplaatsen of flexibel omgaan met landschapselementen. In dit proces had *Goed boeren in kleinschalig landschap* een rol als versneller en neutrale gesprekspartner voor de betrokken partijen CKO, gemeente Tubbergen en LTO Noord-afdeling Tubbergen.

Binnen de vrijwillige kavelruil Geesteren had de kavelruilbegeleider keukentafelgesprekken met grondeigenaren om tot een ruilplan te komen. Bij het bespreken van de ruilmogelijkheden inventariseerde hij ook de wensen met betrekking tot landschapsele-

menten. De kavelruilbegeleider werkte daarbij met de concept-cascokaart. Dat de kaart nog niet was vastgesteld door de gemeenteraad, hinderde het proces niet.

Het resultaat

De CKO-kavelruil Geesteren is succesvol afgerond. Aan twee ruilplannen hebben uiteindelijk 67 grondeigenaren deelgenomen. Er zijn enkele verzoeken met betrekking tot het verplaatsen van landschapselementen naar de gemeente gegaan. Het CKO heeft nog geen andere ervaringen opgedaan. CKO-Geesteren was de eerste pilot.

Oene de Jong, Projecten LTO Noord:

‘Deze aanpak geeft grondeigenaren eerder duidelijkheid’

Oene de Jong van Projecten LTO Noord begeleidde de praktijkvraag Landschapselementen betrekken bij kavelruil. ‘Met de casco-kaart in de hand kan de kavelruilbegeleider snel schakelen bij de verplaatsing van landschapselementen.’

Met de casco-kaart in de hand naar een keukentafel-gesprek. Hoe werkte dat?

‘Perfect. Het praat een stuk gemakkelijker wanneer de kavelruilbegeleider samen met de grondeigenaar ook gelijk het verplaatsen van landschapselementen kan bespreken. Er is direct duidelijkheid over wat wel en niet verplaatst kan worden.’

Er is gewerkt met een concept-cascokaart. Heeft dat nog gevolgen gehad?

‘Die concept-kaart is gebruikt omdat de gemeente de kaart pas aan het eind van het proces heeft kunnen vaststellen. Aan de kaart is echter weinig veranderd. Voor de pilot zoals we die hebben uitgevoerd heeft werken met een concept-kaart geen gevolgen gehad.’

Waarom zijn er maar enkele verzoeken voor het verplaatsen van landschapselementen naar de gemeente gegaan?

‘Er waren binnen de ruilingen weinig wensen ten aanzien van het verplaatsen. De verplaatsingen die er waren, zijn vervolgens individueel opgepakt. De collectieve aanpak hebben we hier dus niet toegepast.’

Zijn de betrokken partijen blij met deze nieuwe collectieve aanpak?

‘Absoluut, hoewel we de collectieve vergunningaanvraag binnen dit project niet in praktijk hebben kunnen ervaren. Alle partijen zijn er echter van overtuigd dat werken met de cascobenadering en de collectieve aanpak van vergunningaanvraag zorgt voor minder werk en een snellere uitvoering. De kavelruilbegeleider kan tijdens het gesprek direct spijkers met koppen slaan. Er zijn veel minder mitsen en maren.’

‘De cascobenadering en de collectieve aanpak zorgen voor een snellere uitvoering’

PRAKTIJKVRAAG

Aanleiding praktijkvraag

Duurzaam ondernemen is een ontwikkeling waar ondernemers op verschillende manieren mee aan de slag kunnen en soms ook moeten. Veehouders in Noordoost-Twente willen hieraan werken op een manier die bij hun bedrijf en omgeving past.

Indiener praktijkvraag

Platform *Goed boeren in kleinschalig landschap*.

Doel praktijkvraag

Agrarische ondernemers inzicht bieden in de mogelijkheden om te komen tot een duurzame bedrijfsstijl, die past bij de ondernemer, zijn bedrijf en omgeving. Het maken van keuzes staat centraal om duurzaam te kunnen werken op een manier die bij de agrarische ondernemer past.

Duurzaam ondernemen in Noordoost-Twente

Kiezen voor duurzaamheid

Het doorlopen proces

Duurzaam ondernemen is een onderwerp waar agrarische ondernemers in alle sectoren en alle delen van het land mee te maken krijgen. In het landelijke project MIJN Duurzaamheid hebben melkveehouders in de periode 2011 en 2012 een traject doorlopen om te komen tot hun eigen duurzame bedrijfsstijl. Doel was ondernemers in netwerkverband te helpen om – op hun eigen wijze en op hun eigen bedrijf – invulling te geven aan het begrip duurzaamheid. Integraal duurzaam werken, dus vanuit meerdere invalshoeken, zorgt dat je ook in de toekomst kunt blijven boeren.

In Noordoost-Twente werden de ervaringen uit MIJN Duurzaamheid gebruikt voor de praktijkvraag Duurzaam ondernemen in Noordoost-Twente. *Goed boeren in kleinschalig landschap* organiseerde een bijeenkomst met als thema 'Kiezen voor duurzaamheid', waar naast melkveehouders ook andere agrarische ondernemers voor werden uitgenodigd. Twintig agrarische ondernemers gaven zich op. Met de vraag 'Wat is duurzaamheid voor jou?' werd de bijeenkomst gestart. Uit de verscheidenheid aan antwoorden bleek dat duurzaamheid voor iedere ondernemer een andere lading heeft: afhankelijk van het bedrijf, de omgeving en vooral ook van de persoon.

Melkveehouder Arie Mentink en zijn dochter Els namen deel aan het landelijke project MIJN Duurzaamheid. Ze doorliepen acht bijeenkomsten, maakten keuzes en kwamen zo tot een eigen, duurzame bedrijfsstijl. Arie en Els vertelden tijdens de bijeenkomst van *Goed boeren in kleinschalig landschap* hoe zij dat traject ervoeren en wat dit voor hen betekende. Keuzes maken stond ook centraal tijdens het kaartspel MIJN Duurzaamheid dat de deelnemers speelden. Bert Philipsen van Wageningen Livestock Research liet daarbij zien hoe losse keuzes elkaar kunnen versterken of juist verzwakken. Dit als onderdeel van zijn pleidooi om duurzaamheid integraal aan te pakken vanuit de pijlers Boer, Koe, Burger en Milieu. Het begrip duurzaamheid is voor sommige ondernemers een beladen term geworden. Arie Mentink

benadrukte vanuit zijn ervaring dat een ondernemer zelf bepaalt hoe hij duurzaamheid interpreteert en hiermee aan de slag gaat. 'Je maakt je eigen passende keuzes. Als je jouw keuzes hebt gemaakt, dan kun je vervolgens bepalen wat je wilt doen met externe factoren die je bedrijf beïnvloeden.'

Het resultaat

Agrarische ondernemers werden via een bijeenkomst gewezen op het belang van duurzaam werken en het maken van keuzes. Twintig ondernemers namen aan de bijeenkomst deel en werden zich bewust van hun duurzaamheid. Vanwege een landelijk vervolg op MIJN Duurzaamheid is er geen netwerk aanpak specifiek voor Noordoost-Twente ontstaan.

Christel van Raaij, Projecten LTO Noord:

‘Duurzaamheid is volhoudbaarheid’

Christel van Raaij was nauw betrokken bij de landelijke uitrol van MIJN Duurzaamheid en liet agrarische ondernemers in Noordoost-Twente er ook kennis mee maken. ‘Ondernemers denken liever na over volhoudbaarheid dan duurzaamheid.’

‘Voor Noordoost-Twente is duurzaam ondernemen essentieel. Om ondernemers te laten zien dat zij kunnen werken aan duurzaamheid op een manier die bij hen past, hebben we gebruik gemaakt van de kennis en ervaringen uit MIJN Duurzaamheid. Bij aanvang van deze praktijkvraag was de gedachte om de bijeenkomst ‘Kiezen voor duurzaam ondernemen’ te gebruiken als opwarmer voor een netwerktraject in Noordoost-Twente. Door voortzetting van het landelijke project verviel de noodzaak voor een specifiek traject in dit gebied.’

Krijg je het begrip duurzaamheid in één avond helder voor de bril?

‘Duurzaamheid is voor velen een containerbegrip. Waar we juist aan gewerkt hebben is dat elke ondernemer zijn eigen duurzame bedrijfsstijl kan ontwikkelen. Wat duurzaamheid voor de individuele ondernemer betekent, kan daardoor onmogelijk in een avond duidelijk worden. Door de voorbeelden en discussies hebben de deelnemers ervaren welke keuzes er zijn en hebben we besproken wat het effect van de keuzes is op de volhoudbaarheid van hun bedrijf.’

Waarom spreken we van de term volhoudbaarheid?

‘In het landelijke project hebben we ervaren dat ondernemers liever nadenken over volhoudbaarheid dan duurzaamheid. Ook in Noordoost-Twente is daarover gesproken: Hoe volhoudbaar is jouw bedrijfsstijl als je kijkt naar jouw keuzes? Wat is het effect op jou als ondernemer en als persoon en op je dieren, het milieu en de burger?’

Je kijkt tevreden terug op de avond?

‘Absoluut. Er ontstond vanuit de vier pijlers Boer, Koe, Burger en Milieu en het eigen bedrijf een goede discussie over duurzaamheid. Goed was ook dat ondernemers hebben gesproken over het maken van duurzame keuzes die dicht bij je liggen. Als bijvoorbeeld rechtstreeks communiceren met de burger niet je sterkste kant is, dan kun je beter op een andere manier werken aan de relatie met de burger. Focus je richting de toekomst op zaken waar je sterk in bent en die bij je passen.’

‘Ondernemers hebben ervaren wat het oplevert om duurzame keuzes te maken die dicht bij je liggen.’

Goed boeren in
kleinschalig landschap

PRAKTIJKVRAAG

Aanleiding praktijkvraag

Op de vele schrale (zand)gronden in Noord-oost-Twente kan compost helpen bij de verbetering van de vruchtbaarheid en de waterhuishouding. Dat leidt tot betere of gelijkblijvende opbrengsten, gecombineerd met een betere natuurlijke weerstand van het gewas.

Indiener praktijkvraag

LTO Noord-afdeling Losser.

Doel praktijkvraag

Samen met Twence – een regionale compostproducent – in kaart brengen hoe agrarische ondernemers op hun bedrijf gebruik kunnen maken van regionaal gefabriceerde compost.

Samenwerking agrarische ondernemers en Twence

De kracht van regionale compost

Het doorlopen proces

Noordoost-Twente heeft te maken met verschraling van de (zand) gronden. Het gehalte organische stof (os) in de grond neemt af, terwijl voldoende organische stof juist van groot belang is voor verschillende bodemprocessen. Agrarische ondernemers werden overtuigd van de mogelijkheden om met compost het organische stof-gehalte in de bodem op peil te houden of te verbeteren. Organische stof stabiliseert de structuur van de bodem en houdt mineralen en vocht vast. Bovendien krijgen de op de gronden geteelde gewassen een betere natuurlijke weerstand. Twence in Hengelo produceert jaarlijks circa 30.000 ton compost. Een werkgroep bestaande uit agrarische ondernemers ging met de regionale compostproducent in gesprek. Samen keken zij naar een

mogelijke samenwerking. Er was aandacht voor tal van praktische vragen: de voordelen van compost, de hoeveelheid aan te wenden compost, de regels rond het uitrijden, de kosten, de kwaliteit van de compost en de hoeveelheid compost die Twence kan leveren.

Belangrijke conclusie: de door Twence geproduceerde compost is van voldoende kwaliteit om op de agrarische gronden van Noordoost-Twente te gebruiken. Het productieproces van de compost zorgt er voor dat ziekteverwekkers en onkruidzaden zijn gedood. De compost voldoet dan ook aan alle eisen van het keurmerk Keurcompost. De geproduceerde hoeveelheden zijn ook zodanig, dat de belangstellende agrariërs uit Noordoost-Twente bediend kunnen worden. De minimale afname is 28 tot 35 ton, de

toepassingsmogelijkheden zijn circa 15 ton compost per hectare. De uitwerking van de praktijkvraag leverde ook goede handvatten op voor de aanvoer van compost binnen de gebruiksnormen. Aanvoer van compost past echter niet bij iedereen binnen de mestboekhouding.

Het resultaat

Een onderzoek naar mogelijke samenwerking tussen de agrarische ondernemers en de regionale compostproducent Twence uit Hengelo. Studiedag (LTO Noord Boerendag in Weerselo) waar 150 ondernemers werden geïnformeerd over de toepassing van compost.

Arno Brandwagt van Twence Compost:

‘Compost, bemesting op maat’

Arno Brandwagt is accountmanager bij compostproducent Twence Compost in Hengelo (Ov.). ‘Het gebruik van compost biedt agrarische ondernemers zeker meerwaarde. Alleen speelt de huidige mestwetgeving ons parten.’

Zijn agrarische ondernemers een nieuwe doelgroep?
‘Wij leverden al compost aan boeren, maar altijd via tussenpersonen. Nu hebben we rechtstreeks contact met de eindgebruiker. Dat biedt ons veel nieuwe informatie. Afzet in de omgeving is daarnaast interessant omdat onze afzetgebieden nu veel verder weg liggen. We besparen zo op transportkosten.’

Heeft de levering van compost in de regio al een grote vlucht genomen?
‘Minder dan we hadden gehoopt. We wilden prak-

tijkervaring opdoen en deze kennis weer delen met agrarische ondernemers, zodat er snel een olievlek zou ontstaan. Dat is door de huidige mestwetgeving niet gebeurd.’

Wat is het probleem?
‘Compost mag onbepaald worden gebruikt binnen de vastgestelde stikstof- en fosfaatnormen. De plaatsingsruimte voor compost is toch beperkt. De hoeveelheid fosfaat in de compost telt voor vijftig procent mee in de mestboekhouding met een maximale vrijstelling

van 3,5 kilo fosfaat per ton droge stof. Voor stikstof is dat tien procent. Dat betekent voor sommige veehouders dat zij bij gebruik van compost een deel van de eigen mest anders moeten aanwenden. Dat is de rekensom die gemaakt moet worden.’

Wat is de oplossing?

‘Het helpt wanneer de overheid het gebruik van compost uit de mestwetgeving haalt. Aan de andere kant zijn wij er van overtuigd dat het gebruik van compost veel voordelen biedt. Het is droger dan mest en het organische stof-gehalte is hoger. Hierdoor verbetert de bodemstructuur, de bewerkbaarheid en de lucht- en waterhuishouding. Dat moet in de praktijk ook tot een meeropbrengst in de geteelde gewassen leiden. We willen een en ander graag onderbouwen met cijfers, maar daarvoor is het aantal agrarische ondernemers dat nu compost gebruikt nog te klein.’

‘De door Twence geproduceerde compost is van voldoende kwaliteit.’

PRAKTIJKVRAAG

Aanleiding praktijkvraag

Productiemiddelen van stappende agrarische ondernemers gaan te vaak verloren voor de sector. Ondanks dat er een permanente en zelfs stijgende vraag naar deze productiemiddelen is. De oorzaak ligt vaak in de ingewikkelde financiële en fiscale regelgeving.

Indiener praktijkvraag

LTO Noord-afdeling Tubbergen.

Doel praktijkvraag

Inzicht geven in mogelijke samenwerkingsvormen tussen stappende en groeiende melkveebedrijven, om zo te komen tot een optimaal gebruik van agrarische productiemiddelen. Overzicht krijgen van de bijbehorende beperkingen in de huidige wet- en regelgeving.

Samenwerking stappende en groeiende bedrijven

Met maatwerk veel mogelijk

Het doorlopen proces

De vraag naar agrarische productiemiddelen in Noordoost-Twente blijft op peil. Het aanbod is echter beperkt. Vandaar dat stappende of afbouwende agrarische ondernemers graag willen samenwerken met collega's die de ambitie hebben om te groeien. Deze samenwerkingen zijn er al, onder andere op het gebied van mest, opfok van dieren of het gebruik van het bouwblok.

Verdergaande samenwerking stuit echter vaak op ingewikkelde fiscale en financiële regelgeving. Dat betekent soms dat stappende ondernemers voor de eenvoudigere weg kiezen en dat daardoor bijvoorbeeld gewilde landbouwgrond een natuurbestemming krijgt. Daarmee verdwijnen kostbare productiemiddelen uit de sector.

In de zoektocht naar oplossingen is allereerst gekeken waar nu daadwerkelijk de drempels liggen voor verregaande samenwerking tussen stoppers en blijvers. Voor een deel liggen ze bij de ondernemers zelf. Om een goede samenwerking tot stand te brengen, is het belangrijk dat er van beide kanten een visie is, dat de administraties op orde zijn, er een klik is tussen de ondernemers en dat ze met open vizier communiceren.

Bedrijfsmatig zijn er vele vormen van samenwerking mogelijk. Het volledig samenvoegen van bedrijven is

de meest verregaande vorm. Maar samenwerking op onderdelen kan ook. Zo was in het verleden de melkmaatschap populair en zijn mestafzet en voederwinning nu belangrijke onderwerpen. Meest geschikte vormen van samenwerking zijn de maatschap, een VOF en een CV. Alle vormen hebben hun eigen specifieke fiscale aspecten. Het kiezen van de meest ideale vorm is maatwerk.

Het resultaat

De mogelijke samenwerkingsvormen tussen stappende en blijvende agrarische ondernemers staan

op een rijtje, inclusief de bijbehorende fiscale, financiële en organisatorische drempels. Inmiddels zijn twee samenwerkingen in de praktijk uitgewerkt, waarbij een stappende en een groeiende ondernemer een samenwerkingsverband aangaan met ondersteuning vanuit het project. Uit deze praktijkcase kwam waardevolle informatie, maar kon ook de conclusie worden getrokken dat een samenwerking op bedrijfsniveau moeilijk is. De samenwerking juridisch vastleggen werkt voor de deelnemers heel dwingend. Er is geen wettelijke opening gevonden om dit te vergemakkelijken.

René Geerts, lid van het platform:

‘Van technisch naar menselijk verhaal’

René Geerts is oud-gemeen directeur Rabobank Twente Oost en lid van het platform *Goed boeren in kleinschalig landschap*. ‘Samenwerken tussen ondernemers begint met de klik tussen mensen.’

Hoe lastig is het om een blauwdruk te maken voor samenwerking tussen stoppende en groeiende ondernemers?

‘Heel lastig. De vraag was eigenlijk om met een standaard format te komen dat ondernemers houvast kan bieden bij het opzetten van allerlei samenwerkingsvormen. Maar de conclusie was al snel dat dit eigenlijk onmogelijk is. Aan de basis van samenwerking liggen vaak heel persoonlijke zaken en daardoor is geen enkele situatie gelijk. Dan is het dus lastig om een standaardoplossing te geven.’

De deskstudie gaf daarvoor geen aanknopingspunten?

‘Dat was vooral een technische studie. Fiscalisten, accountants en adviseurs benaderen mogelijke samenwerking tussen ondernemers vooral vanuit de technische kant. Dat is vanuit visie logisch en die info heb je ook nodig. Maar je moet dat wel altijd inpassen in concrete situaties en daarin spelen in eerste instantie vooral menselijke aspecten de hoofdrol.’

En daarom is na de deskstudie de stap gemaakt naar twee praktijkgevallen?

‘We kijken inderdaad nu naar hoe samenwerken in de praktijk gaat. Daarvoor volgen we twee praktijkcases. In de eerste case werkt een jonge melkveehouder samen met een stoppende collega, die nu nog actief is in het opfokken van jongvee. De tweede praktijksituatie gaat over een melkveehouder, die door vererving eigenaar van een melkveebedrijf is geworden. Hij wil dit bedrijf in samenwerking met andere bedrijven doorzetten. Wat opvalt, ook bij deze gevallen, is dat er eigenlijk altijd een verschil in beleving zit tussen stoppers en groeiers. Daar moet je veel aandacht aan geven, want je kunt maar één keer een goede start maken van een samenwerking. Door verder in te zoomen op de cases willen we van een technisch verhaal een menselijk verhaal maken. We verwachten dat we daar voldoende aspecten uit kunnen halen om mee verder te gaan.’

‘Er zit altijd een verschil in beleving tussen stoppers en groeiers.’

Goed boeren in
kleinschalig landschap

PRAKTIJKVRAAG

Aanleiding praktijkvraag

Agrarische ondernemers zijn vaak grootverbruikers van energie. Vanwege de kosten en het milieu willen agrarische ondernemers duurzaam produceren, waarmee zij tegemoet komen aan de vraag van de maatschappij. Een CO₂-neutraal bedrijf vraagt om energiebesparing en het zelf opwekken van duurzame energie.

Indiener praktijkvraag

LTO Noord-afdeling Tubbergen.

Doel praktijkvraag

Agrarische ondernemers, uit alle veehouderijsectoren, helpen om inzicht te krijgen in het energieverbruik van specifieke apparaten op hun bedrijf en dit te vergelijken met andere bedrijven.

Intensieve veehouderijbedrijven – grootverbruikers van stroom – inzicht geven in de technische en financiële mogelijkheden om energie op te wekken.

CO₂-neutraal bedrijf

Energie: besparen en produceren

Het doorlopen proces

Deze praktijkvraag richt zich op twee sporen, die samen kunnen zorgen voor CO₂-neutraliteit. Eerste spoor is ondernemers helpen om inzicht te krijgen in het energieverbruik van specifieke apparaten en dit te vergelijken met andere bedrijven. Tweede spoor is het verhelderen van de technische en financiële mogelijkheden om op het eigen bedrijf energie op te wekken.

Intelligente meter

In samenwerking met CCS Energie-advies is een intelligente stroommeter ontwikkeld. Met behulp van deze meter krijgt de ondernemer inzicht in het eigen energieverbruik, opgesplitst per gebruikt apparaat of

machine. De uitkomst van deze meting is te vertalen naar een bedrijfsadvies op maat. Een brede inzet van deze meter leidt op termijn tot een database, die het mogelijk maakt om bedrijven met elkaar te vergelijken. Dit om uiteindelijk energiebesparingsadviezen per sector te kunnen geven. De intelligente meter is getest door acht ondernemers uit Noordoost-Twente. Zij ontvingen op basis van de meetgegevens allen een bedrijfs-energieadvies.

Energieopwekking

Binnen het project is een deskstudie uitgevoerd, om te kijken welke vormen van duurzame energie financieel en technisch interessant kunnen zijn voor de intensieve veehouderijsectoren (veelal grootverbrui-

kers). Daarbij zijn ook de subsidies en fiscale mogelijkheden geïnventariseerd. De technieken die in de deskstudie aan bod komen zijn: zonnepanelen, mestvergisting, verbranding biomassa, warmtepompen, vergassen van biomassa en windmolenparken. Of deze technieken daadwerkelijk interessant zijn voor een individueel bedrijf, hangt af van de specifieke bedrijfsomstandigheden. Het is maatwerk. Duidelijk is dat technieken voor het opwekken van duurzame energie bij grootverbruikers op dit moment bedrijfs-economisch niet rendabel zijn zonder subsidies en fiscale voordelen.

Veel intensieve veehouderijbedrijven zijn grootverbruikers. Door het hoge verbruik betalen zij minder voor afname van energie van het net. Voor deze bedrijven is het produceren van alternatieve energie zelfs met subsidies en fiscale voordelen lastig rendabel te krijgen.

Het resultaat

Een goed bruikbare energiemeter die op bedrijfsniveau inzicht geeft in het energieverbruik per apparaat.

Een overzicht van (op termijn) kansrijke technieken voor het opwekken van duurzame energie op intensieve veehouderijbedrijven.

Jeroen de Veth van Trinerergie:

‘Intelligente meter zorgt voor leuke discussies’

Jeroen de Veth van adviesbureau Trinerergie was betrokken bij de ontwikkeling van de intelligente energiemeter. ‘Die geeft ondernemers een heel nauwkeurig beeld van het energieverbruik op hun bedrijf en zorgt voor discussie.’

Hoe gedetailleerd is de informatie van de intelligente meter?

‘Het was even zoeken naar de juiste interval waarin je het stroomgebruik meet. Is die periode te lang, dan kun je het stroomverbruik lastig toeschrijven aan een apparaat. Er zijn in die periode vaak meer apparaten ingeschakeld. We zijn uitgekomen op een interval waarbij elke vijf seconden het stroomgebruik wordt gemeten. De apparatuur beschikt over software die het stroomverbruik analyseert en patronen kan ontdekken. Het korte meetinterval en de analysemethode zijn de sterke punten van dit systeem.’

Het is dus niet zo dat er op iedere apparaat een meter zit?

‘Dat is veel te kostbaar en hoeft ook niet. De korte meetinterval en de passende analyse maken dat je het stroomverbruik kunt koppelen aan specifieke apparatuur.’

Wat hebben de meetgegevens opgeleverd?

‘De acht agrarische bedrijven die meededen aan de proef, hebben een goed inzicht gekregen in hun stroomverbruik. Ze weten welke apparaten de meeste stroom gebruiken en op welke momenten dit gebeurt.’

Dan weet je gelijk waar je de meeste energiebesparing kunt behalen.’

Is het al gelukt om te benchmarken?

‘Nee, daarvoor is het aantal deelnemende bedrijven nog te gering. Om te benchmarken moet je langere tijd meerdere bedrijven monitoren. Je ziet onder de deelnemers al wel dat er veel interesse is in de verschillen tussen bedrijven. Het leidt al snel tot leuke discussies. Bijvoorbeeld over verschillen tussen vergelijkbare installaties. Die kennis kan op termijn ook een rol spelen bij investeringsbeslissingen.’

Hoe nu verder?

‘De deelnemende bedrijven voorzien we nog twee jaar van software-updates. Daarna moeten we verder kijken. Geïnteresseerden kunnen de meetapparatuur ook aanschaffen om inzicht te krijgen in het eigen stroomverbruik. Geïnstalleerd en al komen de kosten op zevenhonderd tot negenhonderd euro per bedrijf.’

‘Bedrijven kregen een goed inzicht in hun stroomverbruik.’

PRAKTIJKVRAAG

Aanleiding praktijkvraag

In 2014 treedt de nieuwe mestwetgeving in werking. Bedrijven met een mestoverschot zijn verplicht een deel van het overschot te verwerken.

Indiener praktijkvraag

LTO Noord-afdelingen Tubbergen en Dinkelland.

Doel praktijkvraag

Met behulp van de 'Mestcheck' inzicht krijgen in het exacte mestoverschot in Noordoost-Twente, zodat ondernemers goed zijn voorbereid op de nieuwe wetgeving. Het formuleren van gezamenlijke oplossingen in het gebied.

Mest(overschot) Noordoost-Twente

Samen het mestprobleem de baas

Het doorlopen proces

In de nieuwe mestwetgeving – vanaf het jaar 2014 van kracht – zijn bedrijven met een mestoverschot verplicht een deel van dat overschot te verwerken. Dat kan voor individuele bedrijven leiden tot aanzienlijke problemen. Het is daarom zaak te zoeken naar economisch verantwoorde oplossingen.

Mestcheck invullen

De eerste stap in het proces is het in kaart brengen van het daadwerkelijke mestoverschot in Noordoost-Twente. Hiervoor is gebruik gemaakt van een mestcheck, die door de individuele ondernemer kan worden ingevuld. Zo'n 150 agrarische ondernemers vulden de mestcheck in. Ruim tachtig van hen blij-

ken een reëel overschot te hebben van samen zo'n 150.000 kilo fosfaat. Van deze groep hebben zestig bedrijven een zodanig overschot, dat zij vanaf 2014 verplicht mest moeten verwerken. De conclusie is dat er in Noordoost-Twente dus inderdaad een mestoverschot is. Het is onduidelijk hoe groot dat overschot exact is, daarvoor vulden te weinig veehouders de mestcheck in.

Verwerkingstechnieken

Ondernemers kunnen zelf aan de slag om het mestoverschot op hun bedrijf te verminderen of weg te nemen. De maatregelen in het kort: de introductie en optimalisatie van de bedrijfsspecifieke excretie, voermaatregelen en het verwerken van mest. De eer-

ste twee maatregelen gelden op bedrijfsniveau. Het verwerken van mest kan een ondernemer individueel oppakken, maar ook goed in samenwerking met collega's. In een deskstudie zijn acht geschikte mestverwerkingstechnieken op een rij gezet.

De uitwerking van de praktijkvraag laat zien dat ondernemers in Noordoost-Twente het mestprobleem gezamenlijk het hoofd kunnen bieden: door kennis uit te wisselen, verwerkingsplicht uit te ruilen, samen met mestverwerking aan de slag te gaan, zich aan te sluiten bij andere initiatieven en door samen de beschikbare plaatsingsruimte van mest beter te benutten.

Het resultaat

Op een drukbezochte avondbijeenkomst zijn veehouders geïnformeerd over het mestprobleem en de mogelijke oplossingen. Zo zijn geschikte mestverwerkingstechnieken op een rij gezet en werd duidelijk dat het probleem gezamenlijk het hoofd kan worden geboden. Veehouders kunnen zich nu goed voorbereiden op de komende veranderingen in de mestwetgeving.

André Oude Vrielink, LTO Noord Tubbergen

‘Mestverwerking is onvermijdelijk’

André Oude Vrielink is als bestuurder van de LTO Noord-afdeling Tubbergen betrokken bij de praktijkvraag rond mest in Noordoost-Twente. ‘We hebben een flink overschot, maar ook voldoende verwerkingscapaciteit.’

150 ondernemers vulden de mestcheck in. Viel dat mee of tegen?

‘We hadden meer inzendingen verwacht, maar er zijn verklaringen voor. De mestcheck vroeg om gegevens die niet iedereen paraat heeft. Dan leggen veel ondernemers het formulier aan de kant met het idee: doe ik later wel. In praktijk blijft het daar vaak bij. Bovendien was het niet voor alle ondernemers even duidelijk hoe ze de check moesten invullen. Verklaring hiervoor was dat de mestcheck nog in ontwikkeling was en in Noordoost-Twente voor het eerst werd gebruikt.’

De grootte van het mestoverschot kregen jullie niet exact in beeld. Een probleem?

‘Dat doet er ondertussen minder toe. Uit de ingevulde mestchecks weten we zeker dat er in het gebied overduidelijk een mestoverschot is. Met die kennis in het achterhoofd is er bij de agrarische ondernemers nu volop het besef dat mestverwerking in deze regio noodzakelijk en onontkoombaar is.’

Hoe nu verder?

‘We weten dat er in Noordoost-Twente grotere initia-

tieven zijn om mest te verwerken. Ik ben er van overtuigd dat deze initiatieven goed zijn voor voldoende verwerkingscapaciteit. Dat is een duidelijk signaal. We krijgen het hier in Noordoost-Twente op korte termijn onder controle, zeker als ondernemers gaan samenwerken. Door de mestchecks en initiatieven voor mestverwerking hebben we dan ook aan kunnen tonen dat het niet nodig is om dierrechten in te voeren. Want dat willen we heel graag voorkomen.’

Kunnen ondernemers individueel ook nog actie ondernemen?

‘Ik zou graag zien dat ondernemers in studieclubs veel meer informatie met elkaar uitwisselen over hoe het mestoverschot te beperken. De kringloopwijzer kan daarvoor een mooi hulpmiddel zijn. Door meer met elkaar in gesprek te gaan, moet het ook mogelijk zijn om de beschikbare plaatsingsruimte voor mest beter te benutten.’

‘Mestverwerking in deze regio is noodzakelijk.’

PRAKTIJKVRAAG

Aanleiding praktijkvraag

Bijmengen van structuurrijk voer aan het rantsoen kan de ammoniakemissie van een bedrijf verlagen. Terreinbeherende organisaties beschikken over het benodigde structuurrijke voer.

Indiener praktijkvraag

LTO Noord-afdeling Tubbergen.

Doel praktijkvraag

Onderzoeken of er samenwerking mogelijk is tussen agrarische ondernemers en terreinbeherende organisaties voor het verkrijgen van structuurrijk ruwvoer van natuurgronden.

Structuurrijk voer

Meer vraag dan aanbod

Het doorlopen proces

Agrarische ondernemers in Noordoost-Twente zoeken naar mogelijkheden om de ammoniakemissie op het bedrijf te verlagen. Dit lukt door (kuil)gras te vervangen door natuurgras. In natuurgras zit minder ruw eiwit dan in (kuil)gras. Minder ruw eiwit resulteert in minder ammoniak. Uit onderzoek van Wageningen UR blijkt dat tot zeventien procent natuurgras in het rantsoen kan worden bijgemengd, zonder dat de melkproductie noemenswaardig daalt. De praktijkvraag werd in eerste instantie besproken met zes melkveehouders. Sommigen van hen werken al langere tijd samen met terreinbeherende organisaties, anderen hebben totaal geen ervaring met natuurbeheer of terreinbeheerders. Vervolgens is de praktijkvraag besproken met de drie terreinbeherende organisaties in het gebied en het Waterschap. Duidelijk werd tijdens deze bijeenkomst dat terreinbeherende organisaties al lang en goed samenwerken met een vast aantal melkveehouders. Deze veehouders winnen het gras of laten jongvee of droogstaande koeien weiden op de natuurpercelen. Uit het overleg kwam naar voren dat er op dit moment geen extra grond beschikbaar is van terreinbeherende organisaties. Komen er gronden vrij, dan gaan die in principe naar ondernemers in de buurt die gevoel hebben voor natuurbeheer of naar

bestaande relaties. Uit het overleg kwamen enkele belangrijke aanbevelingen voor zowel melkveehouders als terreinbeheerders:

- betrek omliggende, geïnteresseerde melkveehouders bij het uitwerken van nieuwe natuurterreinen. Zo kan de inrichting afgestemd worden met de toekomstige beheerders,
- melkveehouders die educatie volgen in agrarisch natuurbeheer, maken meer kans om in aanmerking te komen voor pacht van grond van terreinbeherende organisaties,
- open communicatie tussen pachter en verpachter en wederzijds respect zorgen voor vertrouwen.

Het resultaat

Terreinbeherende organisaties werken al nauw samen met een vast aantal melkveehouders. Er is meer vraag naar natuurgras dan aanbod. Uit het gezamenlijk overleg rolden aanbevelingen die een goede basis vormen voor toekomstige samenwerking bij de ontwikkeling van nieuwe natuur.

Vraagcoördinator Agnes Mentink-Groener:

‘Je moet werken aan vertrouwen’

Agnes Mentink-Groener begeleidde de praktijkvraag Structuurrijk voer. Ze bracht veehouders en terreinbeherende organisaties om tafel. ‘Wanneer je elkaar in de ogen kunt kijken, ontstaat er wederzijds begrip en vertrouwen.’

Ik kan me het eerste agendapunt van het overleg zo voorstellen: waarom maken terreinbeheerders niet méér gebruik van veehouders?

‘Klopt. Die vraag hebben veel veehouders. De terreinbeheerders hadden er echter een glashelder antwoord op: in Noordoost-Twente wordt al ruim 3.000 hectare verpacht aan agrariërs. Er is gewoon niet meer

grond beschikbaar. Daarop vroegen veehouders zich af waarom er niet een keer aan een ander wordt verpacht. Ook daarop kwam een helder antwoord: terreinbeheerders werken graag samen met veehouders waar ze goede afspraken mee kunnen maken. Dat kunnen ze met hun huidige pachters.’

Met zo’n antwoord is er vast al wat kou uit de lucht.

‘Absoluut. Wanneer zaken helder op tafel liggen, ontstaat er begrip voor elkaars situatie. Je zag vervolgens ook dat terreinbeheerders openingen boden voor veehouders die ook willen pachten. Bij de uitgave van grote percelen of nieuwe projecten, werken terreinbeheerders liefst met pachters uit de omgeving samen. Ze willen wel dat die pachter gevoel heeft voor de productie van natuur en bereid is om natuurdoelen te realiseren.’

Op dit moment hebben terreinbeherende organisaties geen extra grond beschikbaar. Wellicht wel in de toekomst. Hoe houd je de deur open?

‘Wanneer je samen de intentie hebt om wat te bereiken, moet je een open sfeer creëren en eerlijk zijn naar elkaar. Terreinbeheerders en veehouders moeten investeren in de relatie en elkaars belangen respecteren. Dan ontstaat er vertrouwen en ga je zaken met elkaar doen.’

‘Je moet een open sfeer creëren en eerlijk zijn naar elkaar.’

Goed boeren in
kleinschalig landschap

Het eerste bestuur van het Gebiedscollectief Noordoost-Twente (vlnr): Walter Heithuis, Lothar von Bönninghausen, Gerard Spekhorst, Hans Roeleveld en Herman Nieuwe Weme.

PRAKTIJKVRAAG

Aanleiding praktijkvraag

De landbouw krijgt met verschillende beleidsveranderingen te maken als gevolg van het nieuwe Gemeenschappelijke Landbouwbeleid (GLB) in 2016 en het afsluiten van contracten voor (agraris) natuurbeheer. Deze veranderingen vragen om een collectieve aanpak.

Indiener praktijkvraag

Gezamenlijke LTO Noord-afdelingen in Noordoost-Twente.

Doel praktijkvraag

Mogelijkheden onderzoeken om te komen tot de oprichting van een Gebiedscollectief Noordoost-Twente. Een collectief dat in het kader van het nieuwe Gemeenschappelijke Landbouwbeleid (GLB) de subsidiestroom voor agrarisch natuurbeheer en andere vergoedingsgelden kan verkrijgen voor ondernemer en gebied.

Gebiedscollectief Noordoost-Twente

Samen staan we sterker**Het doorlopen proces**

Met de oprichting van een vereniging Gebiedscollectief Noordoost-Twente geeft *Goed boeren in kleinschalig landschap* een sociale en economische impuls aan de landbouw in Noordoost-Twente. Doel van de vereniging is het behouden en versterken van de positie van de landbouw in Noordoost-Twente door op professionele wijze invulling te geven aan de samenwerking tussen grondeigenaren en gebruikers bij het beheer van landschap en natuur.

- Het Gebiedscollectief is verantwoordelijk voor het aanvragen, toekennen en controleren van subsidies voor agrarisch natuurbeheer (SAN). Individuele ondernemers en particuliere grondeigenaren kunnen met het nieuwe GLB namelijk uitsluitend vergoedingsgelden voor agrarisch natuurbeheer aanvragen via een gebiedscollectief dat beschikt

over gecertificeerde gebiedscoördinatoren. Het Gebiedscollectief Noordoost-Twente stelt hiervoor – samen met andere gebiedspartners – het gebiedsplan Noordoost-Twente op.

- Het Gebiedscollectief speelt daarnaast in op de overige veranderingen in het nieuwe Gemeenschappelijk Landbouwbeleid (GLB). Bedrijven die niet automatisch voldoen aan de toekomstige vergroeningseisen, kunnen door samenwerking binnen het collectief wel aanspraak maken op de vergroeningspremie. Door het inbrengen en uitruilen van landschapselementen kunnen agrarische ondernemers er bijvoorbeeld samen voor zorgen dat gebiedsbreed kan worden voldaan aan de vergroeningseis. Het Gebiedscollectief Noordoost-Twente kan deze rol op zich nemen voor Noordoost-Twente.

Gedegen voorbereiding

Met het steeds duidelijker worden van de contouren van het nieuwe GLB, startte *Goed boeren in kleinschalig landschap* in april 2013 met de voorbereiding voor de oprichting van een gebiedscollectief. Een collectief dat vergoedingsgelden voor natuurbeheer en tevens als landschapsvereniging subsidies voor agrarisch natuurbeheer kon verkrijgen. Samen met (inmiddels voorzitter) Herman Nieuwe Weme werd overleg gevoerd met betrokken partijen, draagvlak gevonden en een basisdocument opgesteld, waarin de opzet, taken en werkwijze van een gebiedscollectief worden beschreven. Het collectief krijgt de verenigingsvorm. De notaris stelt de statuten op. Grondeigenaren worden lid van de vereniging en kiezen een algemeen bestuur bestaande uit een voorzitter, secretaris, penningmeester en twee bestuursleden. De voorzitter is onafhankelijk. De drie LTO Noord-afdelingen in Noordoost-Twente leveren elk één bestuurslid, Overijssels Particulier Grondbezit (OPG) levert het vijfde bestuurslid. Voor de dagelijkse gang van zaken wordt een dagelijks bestuur benoemd. Een Raad van Advies

Goed boeren in
kleinschalig landschap

– bestaande uit onder andere bestuurders van terreinbeherende organisaties en gemeenten – gaat het bestuur ondersteunen.

Oprichting 26 november 2013

De vereniging werd op dinsdagavond 26 november 2013 opgericht tijdens een drukbezochte bijeenkomst in Reutum. Maar liefst 160 aanwezigen hoorden van de opzet, lieten zich informeren over het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid en maakten kennis met de bestuursleden. Voorzitter werd Herman Nieuwe Weme, secretaris Gerard Spekhorst, penningmeester Walter Heithuis. Hans Roeleveld en Lothar van Bönninghausen completeren het bestuur. In 2014 richt het bestuur de organisatie in en wordt de uitvoeringsstructuur gevormd. De vereniging kan zoveel mogelijk zelf uitvoeren, samenwerken met andere collectieven en ook expertise inhuren. In 2015 wordt de gebiedsofferte geschreven. In 2016 draait de vereniging op volle toeren.

Het resultaat

Goed boeren in kleinschalig landschap nam het initiatief voor de oprichting van de vereniging Gebiedscollectief Noordoost-Twente. Op dinsdag 26 november is het Gebiedscollectief opgericht en is het voorlopige bestuur benoemd tot algemeen bestuur.

Herman Nieuwe Weme, voorzitter Gebiedscollectief:

‘We hebben nu zelf de regie’

Herman Nieuwe Weme is de eerste voorzitter van de vereniging Gebiedscollectief Noordoost-Twente. Hij is blij met het initiatief dat dankzij *Goed boeren in kleinschalig landschap* gestalte kreeg. ‘Dit collectief is goed voor Noordoost-Twente.’

Boeren die samenwerken op het terrein van natuurbeheer. Dat kwam hier lange tijd niet van de grond.
‘We zijn in Noordoost-Twente al even bezig... Na twee ter ziele gegane natuurverenigingen in de jaren negentig, is in 2012 binnen *Goed boeren in kleinschalig landschap* een nieuwe poging gedaan. Met alle seinen op groen stonden boeren er niet voor in de rij. Helaas.’

Een duwtje in de rug is soms nodig.
‘Blijkbaar. Resultaat is in elk geval dat we hier nu wel de basis voor een mooi Gebiedscollectief hebben staan, dat vergoedingsgelden GLB en natuurbeheer kan verkrijgen en benutten. Als Gebiedscollectief werken we daarnaast ook samen met andere partijen aan de contracten voor groen blauwe diensten.’

Waarom sluit Noordoost-Twente niet aan bij de rest van Overijssel?
‘We zijn hier een heel specifiek gebied, waar veel groenblauw beleid samenkomt. In het gebied is op ruim 400 hectare een overeenkomst voor agrarische natuur gesloten en wordt bijna 5.500 hectare ingesloten door natuur. De belangen verschillen nogal.’

Wel lastig dat nog niet exact bekend is hoe de nieuwe Europese regels gaan uitpakken voor Noordoost-Twente.

‘Dat maakt het inderdaad lastig. Verwachting is wel dat zo’n twintig procent van de agrarische ondernemers moeite zal hebben om aan de vergroeningseisen te voldoen. Belangrijk discussiepunt daarbij is: tellen de vele houtwallen in het gebied mee als natuur? Zo ja, dan voldoen veel boeren aan de eisen. Zo nee, dan moeten we speuren naar andere mogelijkheden.’

De vereniging is opgericht. Worden alle boeren lid?
‘Wie in aanmerking wil komen voor de subsidies agrarisch natuurbeheer en/of de vergroeningspremie moet zich in elk geval aansluiten bij een collectief. Hopelijk kiezen veel boeren voor onze vereniging. We hebben immers wel wat te bieden. Kennis en kunde op het gebied van aanvragen voor subsidies en premies bijvoorbeeld. Verder stellen we straks samen met de andere partijen in Noordoost-Twente het gebiedsplan op en verwachten we ook het agrarisch natuurbeheer te gaan doen voor de gronden langs de Waterschapsbeken en het overgangsbeheer rond de Natura 2000-gebieden.’

Moet je als boer blij worden van het collectief?

‘De afbouw van de traditionele subsidies maakt de meeste boeren niet blij. Waar ze wel blij van mogen worden, is dat we met dit Gebiedscollectief een veel belangrijker stem krijgen bij de inrichting van ons landschap. We bepalen via het gebiedsplan samen met de andere partijen in het gebied zelf hoe we met agrarisch natuurbeheer het gevarieerde landschap in stand houden.’

Je bent écht overtuigd van het succes van het Gebiedscollectief!

‘Absoluut. Ik zie heel veel kansen en mogelijkheden. Als boeren moeten we onze kracht niet onderschatten. We zijn écht goed in natuurbeheer. We moeten gaan kijken naar de kansen die er zijn met structuurvoer en het gezamenlijk beheren van natuurlijke graslanden met pinken. Het onderhoud van een strook gras langs een beek kunnen we bijvoorbeeld veel beter uitvoeren dan het Waterschap. We maaien het gras wanneer het gemaaid moet worden, niet wanneer het ons het beste uitkomt.’

‘Als boeren moeten we onze kracht niet onderschatten. We zijn écht goed in natuurbeheer.’

PRAKTIJKVRAAG

Aanleiding praktijkvraag

In Noordoost-Twente ligt een pittige Natura 2000-opgave die rechtstreeks effect heeft op de landbouwbedrijven en de structuur van de landbouw.

Indiener praktijkvraag

Platform Goed boeren in kleinschalig landschap.

Doel praktijkvraag

Opzetten van de eerste fase van een gebiedsproces, waarbij vanuit de praktijk de beoogde maatregelen en te behalen resultaten worden geïnventariseerd en verkend.

Gebiedsproces Natura 2000

Oplossingen vinden vanuit de praktijk

Het doorlopen proces

Overijssel telt 25 Natura 2000-gebieden. In deze gebieden bestaat een voortdurende spanning tussen natuur en landbouw. Om deze spanning te doorbreken en de vanuit Natura 2000 gestelde doelen langs vrijwillige weg te bereiken, is het zaak dat er vanuit het gebied zelf oplossingen worden aangedragen. Hiervoor is het van belang dat alle betrokken eigenaren, dus zowel de boeren als de terreinbeheerders, met elkaar aan de slag gaan. Dit kan met een gebiedsproces. Binnen *Goed boeren in kleinschalig landschap* is een pilot gestart om voor het natuurgebied Springendal en Dal van de Mosbeek in de gemeenten Tubbergen en Dinkelland een gebiedsproces op te starten. In dit gebied zijn natuur en landbouw nauw met elkaar verweven, waardoor de natuurclaim grote gevolgen voor individuele bedrijven heeft. Doel van het gebiedsproces is het bieden van een toekomstperspectief aan deze landbouwbedrijven en het behalen van de Natura 2000-doelen. Het gebiedsproces moet resulteren in een gebiedsofferte die aan de provincie Overijssel wordt aangeboden. Hierin staat welke maatregelen en middelen nodig zijn om het gewenste resultaat te bereiken. Het gebiedsproces kan vervolgens als blauwdruk worden gebruikt voor de overige Natura 2000-gebieden in Noordoost-Twente en de rest van Overijssel.

Binnen deze praktijkvraag moet de eerste fase van het gebiedsproces worden opgezet. Een bijeenkomst met grondeigenaren vormde de aftrap hiervoor. Tijdens de bijeenkomst zijn de grondeigenaren gewezen op de voordelen van een eigen initiatief met een gezamenlijke aanpak en een actieve instelling. Daarnaast worden gesprekken gevoerd met andere partijen die nodig zijn voor het gebiedsproces, zoals het waterschap. Volgende stap is het benoemen van een vertrouwenspersoon, die samen met elke individuele grondeigenaar aan de keukentafel de PAS-

maatregelenkaart bekijkt. Vertrekpunt hierbij is dat er oplossingen worden gevonden die winst voor zowel de landbouw als de natuur opleveren.

Het resultaat

Eind 2013 wordt de eerste fase van het gebiedsproces afgerond en kan het gebied gericht aan de slag gaan met de gebiedsofferte voor de Provincie Overijssel.

Inge Hageman, LTO Noord:

‘Zelf het initiatief nemen’

Inge Hageman is als beleidsadviseur bij LTO Noord nauw betrokken bij het gebiedsproces Natura 2000 en de pilot in het natuurgebied Springendal en Dal van de Mosbeek. ‘Streven is dat het gebied met een oplossing komt.’

‘Essentieel is dat iedereen wil meedenken in oplossingen.’

Dit zal geen gemakkelijk gebiedsproces worden...

‘Wanneer het gaat over Natura 2000 gaat het over spanningen tussen boeren en natuur. Boeren zijn argwanend omdat zij de afgelopen jaren voortdurend zijn beperkt in hun ontwikkelingsmogelijkheden door nieuw beleid en gestapelde maatregelen. Er is weinig vertrouwen in de overheid. Dat betekent spitsroeden lopen.’

Hoe was de sfeer op de informatieavond?

‘Aanvankelijk erg beladen. Boeren worden niet blij van Natura 2000. Tijdens deze avond hebben we met de aanwezige grondeigenaren de conclusie getrokken, dat het zelf opzetten van een gebiedsproces een goede optie is om hier uit te komen. Essentieel is dat iedereen wil meedenken in oplossingen, ook de terreinbeheerders. Want mislukt deze aanpak, dan

gaat de opgave terug naar de provincie en worden de keuzes beperkt.’

Hoe belangrijk is de vertrouwenspersoon?

‘Die moet partijen bij elkaar zien te krijgen en samen met de eigenaren oplossingen gaan bedenken. De vertrouwenspersoon is de spin in het web. De functie van vertrouwenspersoon is een essentiële binnen dit proces. Het is dan ook niet eenvoudig om hier een geschikt persoon voor te vinden.’

Als het lukt om een gebiedsofferte op te stellen voor dit Natura 2000-gebied ligt er iets heel moois!

‘Absoluut. Dan ligt er een aanpak die draagkracht heeft, gaat werken en die in heel Overijssel kan worden uitgerold.’

Goed boeren in
kleinschalig landschap

PRAKTIJKVRAAG

Aanleiding praktijkvraag

Agrarische ondernemers in Noordoost-Twente zoeken naar manieren om mineralenstromen te verwaarden. In het Overijsselse Geesteren kan dit concreet worden via het vergisten van mest en het leveren van warmte aan een verzorgingshuis.

Indiener praktijkvraag

LTO Noord-afdeling Tubbergen.

Doel praktijkvraag

De landbouwkundige, milieukundige en landschappelijke effecten in beeld brengen van een mestvergister, waarvan het geproduceerde biogas naar een bestemming in de omgeving gaat. Hoe zijn negatieve effecten te voorkomen en positieve te bereiken.

Mest/mineralengebruik

Mestvergister levert warmte aan verzorgingshuis

Het doorlopen proces

Op zoek naar manieren om meer toegevoegde waarde te behalen bij het verwerken van mest, komen agrarische ondernemers op het spoor van mestvergisting. In Geesteren en omgeving denkt een aantal veehouders concreet aan de realisatie van een mono-mestvergister. Dit is een vergister die geen andere producten dan mest vergist. Feit is echter dat het rendement van een vergister de laatste jaren beperkt is gebleken. De inschatting is dat een vergister alleen kans van slagen heeft, door deze te koppelen aan een bestemming in de omgeving. In Geesteren dient zich deze mogelijkheid concreet aan in de vorm van een verzorgingshuis dat nieuwbouw wil realiseren en klimaatneutraal wil opereren. De benodigde warmte kan rechtstreeks van de vergister komen, of indirect worden geleverd via een gasgestookte warmtekrachtkoppeling (wkk).

Een mestvergister die op verantwoorde wijze mest van veehouders verwerkt en energie levert aan een verzorgingshuis. Is dat niet te mooi om waar te zijn? *Goed boeren in kleinschalig landschap* onderzocht de landbouwkundige, milieukundige en landschappelijke effecten van een mestvergister en het leveren van energie aan een bestemming in de omgeving. Hierbij wordt ook gekeken naar de effecten op de ammoniakemissie, een belangrijk onderwerp in

Noordoost-Twente. Het onderzoek is direct gerelateerd aan het initiatief in Geesteren en vormt een eerste blauwdruk voor toekomstige initiatieven. Belangrijk onderdeel binnen het onderzoek is de negatieve effecten die spelen bij mestvergisting in kaart brengen en oplossingen hiervoor aandragen.

Het resultaat

Het onderzoek bevindt zich in de afrondende fase. Inmiddels is bekend dat de mest zo vers mogelijk moet worden vergist en dat met het digestaat milieuvoordelen worden bereikt ten opzichte van drijfmest.

Arnoud Smit, Projecten LTO Noord:

‘Mestvergisting met veel perspectief’

Arnoud Smit is als projectleider betrokken bij de praktijkvraag over de mestvergisting voor een verzorgingshuis in Geesteren. ‘Het ziet er allemaal veelbelovend uit.’

Het lijkt of jullie binnen het onderzoek de techniek van het vergisten en de economie erachter links laten liggen.

‘Dat klopt. Aan de techniek van het vergisten hebben wij niet zoveel toe te voegen. Dat verhaal staat. De economie is ook uitgedistilleerd. In dit concrete geval is al een haalbaarheidsonderzoek uitgevoerd. Financieel gezien lijkt het interessant.’

Is het de bedoeling om uitsluitend mest te vergisten, of ook andere producten?’

‘We focussen ons puur op de vergisting van mest, niet op co-vergisting. Om bij het vergisten een zo hoog mogelijke energiebenutting te bereiken, moet er wel zo vers mogelijke mest worden verwerkt. Dan haal je de hoogste opbrengst en grootste milieuvordelen.’

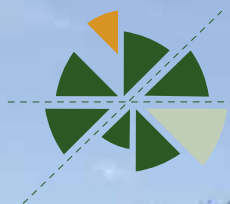
Niet elke veehouder kan zomaar verse mest leveren...

‘Klopt, veel veehouders zullen hun bedrijf moeten aanpassen: denk aan een dichte vloer met mestschuif en een opvangkelder of opvangsilos met mestpomp. Vervolgens moet de mest snel naar de vergister en moet de warmte of het gas in dit specifieke geval ook naar het verzorgingshuis worden getransporteerd. Daarvoor moeten logistieke oplossingen worden gevonden. Er zitten nogal wat haken en ogen aan een rendabele mestvergisting. Met dit onderzoek worden die in kaart gebracht. Waar we ook naar kijken, is het digestaat en de milieuvordelen die hiermee kunnen worden bereikt vergeleken met drijfmest. De mest ondergaat door de vergisting een bewerking. De hoeveelheid mineralen en het totale mineralengehalte van de ingaande en uitgaande mest zijn gelijk, maar de bemestende waarde van digestaat kan hoger zijn.’

‘Met verse mest haal je de grootste milieuvordelen.’

Goed boeren in
kleinschalig landschap

Goed boeren in kleinschalig landschap

De uitvoering van het project *Goed boeren in kleinschalig landschap* is mogelijk gemaakt door:

provincie **Overijssel**

Dit project draagt bij aan het behouden en versterken van de kernkwaliteiten van Nationaal Landschap Noordoost-Twente (www.mijnnoordoosttwente.nl).